

עִנְשָׁה חֵיִל

★ לפרשת בשלח ★

על דרך הפשט בעומק העיון ובהרחבת הדברים

◆ גליון 308 ◆

מספר הרב משה לורנץ שליט"א:

"לאחר שפרש אבי [הרב שלמה לורנץ] זצ"ל מהחיים הציבוריים ומהעבודות הממשלתיות, חזר אל ספסל הלימודים והשקיע את זמנו בלימוד התורה. נוהג היה אבי בכל יום להתפלל בקביעות בישיבת 'תורה אור' שהיתה סמוכה לביתו, בה היה מכהן ראש הישיבה הגאון רבי חיים פנחס שיינברג זצ"ל.

"ראש הישיבה היה מכבד ואוהב מאוד את אבי, עד כדי כך שהיה מורה לו לשבת בכותל 'המזרח' בעת שהותו בבית המדרש, כיאות לאישיות חשובה ומכובדת. תלמידי הישיבה הרבים שראו את אבי יושב 'במזרח' ליד ראש הישיבה הבינו, כי אם ראש הישיבה מכבד את אבי כך, כנראה שמלבד הצלחתו העסקית יש בו אף גדלות בתורה לא מעטה.

"והנה, באחד הבקרים של יום השבת, הגיע אבי אל היכל בית המדרש על מנת להתפלל עם הישיבה תפילת שחרית, והתיישב, כהרגלו, בכותל 'המזרח'. אחד המתפללים שכנראה לא הכיר את העובדה שהדבר נעשה מרצונו של ראש הישיבה, העלה בדעתו כי אבי יושב במקום שאינו ראוי לו, ומיד קם אל אבי והחל לגעור בו:

‘סליחה אדוני, הכיצד אינך מתבייש לשבת במקום גדולים? נזף בו לעיני המתפללים, ‘איה כבוד התורה? וכי אינך יודע ש’במזרח’ יושבים רק ראש הישיבה ושאר רבני הישיבה, ומה לך ליטול גדולה לעצמך ולשבת במקום שאינו ראוי לך?... קום בבקשה מהמקום ופנה אותו לרבנים האמורים להיכנס בדקות הקרובות.’

”אבי נאלם דום מול הטחותיו של אותו יהודי ולא אמר מילה.

”הוא אפילו לא ניסה להסביר לו שהוא יושב כאן רק בגלל שראש הישיבה מבקש ממנו זאת. הוא פשוט התרומם עם הטלית, נטל את הסידור בידו ועבר לשבת בספסלי בית המדרש של שאר המתפללים...”

”מתח עצום שרר באוויר. הקהל שהספיק להגיע מוקדם והיה עד למעשה, עמד נבוך מול המתרחש לראות כיצד נוזפים ברבים באדם מבוגר שעושה את הכל על פי הוראת ראש הישיבה.

”עם סיום תפילת שחרית, חזר אבי הביתה ואסף אותנו, כל בני המשפחה, וסיפר לנו את כל אשר אירע לו בתפילה. בתחילה חשבנו כי הוא מספר לנו זאת על מנת לפרוק את הצער והתסכול הממלאים את ליבו בעקבות המקרה, אך מהר מאוד הבחנו כי הוא מספר זאת בהארת פנים כה גדולה, בכדי לשאול אותנו שאלה גדולה וחשובה: ”שמעו נא ילדיי, פנה אלינו בהתלהבות וחיבה, ‘כשאותו אדם בייש אותי ברבים, הבטתי בפניו והבחנתי כי הוא אינו עושה זאת מתוך רוע לב או שנאה, אלא הבחנתי כי מועקה גדולה יושבת על ליבו והיא זו הגורמת לו לחפש קרבן על מנת לשפוך עליו את כל זעמו וצעריו.’

”ואז עצר לרגע אבא ואמר: ‘אני מצווה אתכם ומבקש מכם בכל לשון של בקשה שתבררו לי מה מעיק על אותו יהודי ומה מצער אותו, ומיד תבואו לספר לי זאת כדי שאוכל לעזור לו עד כמה שאוכל.. אם המועקה שלו נובעת מבעיות כלכליות, אשתדל לעזור לו, ואם הדבר נובע מחוסר שלום בית, אנסה לשלוח לו יועץ על חשבוני... לכו ובררו את העניין ותחזרו עם תשובות מדוייקות.’

”אנו היינו המומים לחלוטין מבקשתו של אבינו. לא האמנו שכך יכול להגיב אדם שפגעו בו ברבים לעיני כל בלי שום הצדקה. לא רק שהוא לא מנסה להשיב לו רעה על מעשהו,

אלא אדרבה, מנסה הוא לפתור לו את המועקה אשר גרמה לו לכך.’

”ואכן עשינו כמצוות אבינו והלכנו לברר דרך אנשים ומכרים מה מעיק על אותו יהודי, ואף קיבלנו תשובה ברורה מהי הבעיה המפרה את שלוותו. סיפרנו זאת לאבינו, ונדהמנו עוד יותר לראות את תגובתו – מיד הפעיל אבינו קשרים עם כמה אנשים שסייעו לו ללא תשלום, בלי שאותו אדם יודע שאבינו הוא זה ששלח את אותם מסייעים לחלצו מבעייתו ולהשיב את שמחתו.

אדם בעל אמונה איתנה הוא האדם אשר אינו מאבד את שלוות נפשו וישוב דעתו. הוא שולט בחייו, אינו כועס מכל דבר ואינו נפגע מכל אדם, מפני שהוא יודע שבורא

עולם הוא זה ששלח לו את הניסיון הזה כדי לבדוק עד כמה אמונתו חזקה, ועל מנת שיעבוד על עצמו ויקבל את הכל באהבה, כדי להרבות את שכרו.

חלק ראשון

הערות על הפרשה

וַיְהִי בְשִׁלַּח פְּרַעֲהַ אֶת־הָעָם וְלֹא־נָחַם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּין אָמַר אֱלֹהִים פֶּן־יִנָּחַם הָעָם בְּרֵאֲתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרַיִמָּה:

א. בשלח

ויהי בשלח פרעה, וכי פרעה שלחם? בלעם אמר (במדבר כג) אל מוציאם ממצרים, וכאן כתיב ויהי בשלח פרעה. אלא מלמד שהיה פרעה מלוה אותם, וא"ל: התפללו, ובקשו עלי רחמים, שנאמר (שמות יב) גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו, וברכתם גם אותי. ואין שלוח האמור כאן אלא לוי, שנאמר (בראשית יח) ואברהם הולך עמם לשלחם. וכן הוא אומר וישלחם יצחק וילכו וגו' (שם כו).

ולמה פתח הכתוב בלשון הזה, הפה שאמר "לא אשלח" חזר ואמר "אנכי אשלח אתכם". "ברוב עוזך יכחשו לך אויביך", פרעה ע"י שאמר "מי ה'" חזר ואמר "ה' הצדיק" וע"י שאמר "וגם את ישראל לא אשלח" הוא היה מחזיר על פתחיהן של ישראל ואומר להם "לכו לשלום" "צאו לשלום", הוי: "ברוב עוזך יכחשו לך אויביך" לכך פתח ויהי בשלח. ומה שכרו? "לא תתעב מצרי" (דברים כג). הפה שאמר "לא ידעתי את ה'" חזר ואמר "ה' הצדיק". ומה שכרו? נתן להן קבורה, שנאמר נטית ימינך תבלעמו ארץ. כוּדְרָשׁ.

ב. כי קרוב הוא

כי קרוב הוא: ונוח לשון בלעמו סלך למלכיס. רש"י. כלומר זו התחלת התשובה מדוע לא נחם דרך ארץ פלשתים. ובאבן עזרא: א"ר משה, "אעפ"י שהוא קרוב, וכמוהו לפי דעתי, כי עם קשה עורף הוא (שמות לד, ט), רפאה נפשי כי חטאתי לך (תה' מא, ה), כי רכב ברזל לו (יהושע יז, יח). ולפי דעתי אין צורך, כי טעמו: למה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים "בעבור" שהוא קרוב? ולפי"ז הוא טעם למה היה ראוי להוליכם דרך ארץ פלשתים. והתשובה מתחילה במילים "כי אמר אלקים". וכ"פ הרמב"ן. (וצ"ע מה שייחס פרש"י להאב"ע).

ומ"מ צ"ב בלישנא ד"קרוב הוא" והיל"ל "קרובה היא" דהא קאי א"דרך ארץ פלשתים", והיא לשון נקיבה, גם "דרך, וגם "ארץ". ונעתיק מ"ש רבינו יעקב מליסא בעל ה"נתיבות" בספרו "נחלת יעקב": לכן נראה בכוונתם, דהנה בדברים (ט"ז) [ט, ה] כתיב אל תאמר בלבבך בצדקתי הביאני ה' לרשת וגו' וברשעת הגוים

ה' מורישים וגו'. הרי דבעינן ב' דברים לכניסת ישראל לארץ העמים, היינו: בצדקת ישראל, וברשעת הגוים. וידוע שאין הקדוש ברוך הוא נפרע מן האומה עד שנתמלא סאתה (סוטה ט א). והנה בבראשית (יט, כ) כתיב הנה העיר הזאת קרובה לנוס שמה, ופרש"י הנה נא קרובה ישיבתה, שעדיין לא נתמלא סאתה עיין שם. וזה שאמר כאן "כי קרוב הוא", כלומר שקרובה ישיבתה של ארץ פלשתים, שלא נתמלא סאתה ולא היה הקדוש ברוך הוא יכול להפרע מהם. ולזה אם יקומו על ישראל למלחמה, נהי שלא יוכלו להרע לישראל, מ"מ לא יוכלו הישראל להרע להם. ולזה קאמר "פן ינחם העם בראותם מלחמה" ולא יוכלו להרע להם, ויאמרו שנגד מצרים היה יכול לעמוד, אבל לא נגד שלשים ואחד מלכים. והוצרך להקיפם במדבר עד שיתמלא סאתם.

ואכתי קשיא כנ"ל ד"קרובה" הול"ל. והנה בגמ' קידושין [ב' ב'] איתא: משום דקא בעי למיתני דרך, ודרך לשון נקבה הוא, דכתיב: והודעת להם את הדרך ילכו בה. ואלא הא דתניא: בשבעה דרכים בודקין את הזב, ניתני שבע! משום דקא בעי למיתני דרך, ואשכחן דרך דאיקרי לשון זכר, דכתיב: בדרך אחד יצאו אליך ובשבעה דרכים ינוסו לפניך. אי הכי, קשו קראי אהדדי, וקשיא נמי מתני' אהדדי! קראי אהדדי לא קשיין: הכא דבתורה קאי, ותורה איקרי לשון נקבה, דכתיב: תורת ה' תמימה משיבת נפש, כתב לה בלשון נקבה; התם דבמלחמה קאי, דדרכו של איש לעשות מלחמה ואין דרכה של אשה לעשות מלחמה, כתב לה בלשון זכר. ובתוד"ה דבתורה קאי ותורה איקרי לשון נקבה – וא"ת מלחמה נמי איקרי לשון נקבה דכתיב (שמואל א לא) ותכבד המלחמה אל שאול ותוסף (עוד) המלחמה (שם יט) ועוד כי היכי דקאמר דרכו של איש לעשות מלחמה ולא אשה ה"נ דרכו של איש ללמוד תורה ולא אשה וי"ל דלא דמי דהכא בתורה גופיה קאי דקרי הכתוב בלשון דרך ולא קאי בלומדיה וכתוב יצאו אליך (דברים כח) אאנשי מלחמה קאי והם האנשים שדרכם לעשות המלחמה.

ועפי"ז שפיר י"ל דנקט "קרוב" בלשון זכר וקאי על "דרך" שג"ז לשון זכר, משום שאה"כ שלא נחם – את העם – ו"העם" לשון זכר, לכן גם "דרך" לשון זכר, וממילא "קרוב". והחזקוני פי' כי קרוב הוא, אבימלך מלך פלשתים, קרוב הוא לפרעה מלך מצרים, ואברהם נשבע לו אם תשקור לי ולניני ולנכדי, כדאיתא במדרש תהלים 'ואויבי חיים עצמו' אמר דוד מה שנתן לאבימלך לשלשה דורות נתן לאברהם לשבעה דורות, שהרי משה שביעי לאברהם ועדיין נכדו של אבימלך קיים, ולכך לא נחם דרך ארץ פלשתים, פן ילחמו ישראל עמהם ועדיין השבועה קיימת. וזהו שיסד הפייט [לא ילענו איס כוא] וְזָכַר [הקדוש ברוך הוא] פְּרִית סְבוּ [של פרעה שנסבע לו אברהם אם תשקור לי ולניני ולנכדי ולפיכך] מֵעַם פְּלִשְׁתִּים הַסְּבוּ. ולפי"ז ספיר כוא לְשׁוֹן זָכָר.

ובתנחומא: קרוב הדבר שאמר הקדוש ברוך הוא לאברהם, ועוד קרוב הדרך לחזור למצרים, ועוד קרובה שבועה שנשבע אברהם לאבימלך אם תשקור לי וגו' (בראשית כא) ועדיין לא בא נכדו, ועוד קרובה מלחמה ראשונה לשניה, דבר אחר כי קרוב הוא קרוב הוא שירשו הכנענים את הארץ דכתיב ודור רביעי ישובו הנה (בראשית טו) ועדיין לא היה להם דור רביעי.

ודע"ז כ' כלומר העם קרוב של הקדוש ברוך הוא שנאמר לבני ישראל עם קרובו. ולכך לא הנהיגם כמנהגו של עולם. ד"א כי עם פלשתים קרובים הם למצרים שנאמר ומצרים ילד את לודים

ואת פתרוסים אשר יצאו משם פלשתים, פן ינחם העם שילחמו עמהם על דבר אשר ברחו מתחת יד מצרים קרוביהם. וישבו מצרימה וישיבם למצרים.

ג. בראתם מלחמה

איזו מלחמה? בת"י ביאר [בתרגום ללה"ק] יחרדו העם, בראותם אחיהם שמתו במלחמה, מאתים אלף אנשים בני חיל, משבט של אפרים, אוחזים במגינים ורומחים וכלי זין, וירדו לגת לבזוז מקנה פלשתים, ובעבור שעברו על גזירת מאמרו של יי, ויצאו ממצרים שלושים שנים לפני הקץ, נמסרו ביד של פלשתים והרגום, הם היו עצמות יבשות שהחיה אותם מאמרו של יי, על ידו של יחזקאל נביא בבקעת דורא, ואם יראום כך, ייראו וישבו למצרים:

רש"י פי' כגון מלחמת (במדבר יד מה) וירד העמלקי והכנעני וגו'. רשב"ם פי' מלחמות כנען. שידוע כי בין ארץ מצרים על הדרך הישרה ובין ארץ כנען עשרה ימים. אב"ע. רמב"ן כ' וטעם המלחמה, שיהיה להם לעבור דרך ארץ פלשתים, ופלשתים לא יתנום לעבור בשלום וישבו למצרים. חזקוני הוסיף, שהפלשתים יהיו סבורים עלינו הם באים לנקום בני אפרים שהרגנו ע"י שמהרו לצאת משעבוד מצרים ל' שנה. ועוד שידועים שעליהם הם באים כי ארץ פלשתים מארץ ישראל הוא.

ד. בתוך הים ביבשה

א. [י"ד, כ"ב] וַיִּבְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֶּשֶׁה וְהַיָּם לָהֶם חוֹמָה מִיַּמִּינָם וּמִשְׂמֹאלָם: וְלַהֲלֹךְ [כ"ט] וַיִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הֶלְכוּ בַיַּבֶּשֶׁה בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַיָּם לָהֶם חוֹמָה מִיַּמִּינָם וּמִשְׂמֹאלָם: וצ"ב, מדוע נכפלו דברים הללו. עוצ"ב, מדוע בתחילה כתיב 'ויבאו' ולבסוף כתיב 'הלכו'. עוצ"ב דבתחילה הוא אומר 'בתוך הים ביבשה', ולבסוף הוא אומר 'ביבשה בתוך הים'. עוצ"ב, דבתחילה כתיב 'חומה' מלא ו"ו, ולבסוף כתיב 'חמה' חסר. עוצ"ב מ"ש 'בתוך הים ביבשה' דאם הוא ים אינו יבשה, ואם הוא יבשה אינו ים, והרי"ז תרתי דסתרי, וכן ק' מ"ש ביבשה בתוך הים, וכנ"ל.

ב. והאבן עזרא כ' לתרץ הכפילות טעם להזכיר זה פעם אחר, כי פרעה היה טובע, ועוד נשאו אנשים מישראל בים עוברים. וזה היה פלא בתוך פלא, כי במקום שהיו ישראל עוברים בים, היה שם רוח קדים מייבש, ובמקום פרעה וחילו הביא השם רוח אחרת להמס המים שנקרשו ונעשו חומות, והנה שתי רוחות בים ושני המקומות קרובים. והעד הנאמן על זה הפירוש, שנכתוב בשירה, וברוח אפך נערמו מים (שמות טו, ח). וזאת הרוח היתה עם ישראל, וכתוב, נשפת ברוחך כסמו ים (שם, י), וזו היא שטבעה המצריים, על כן כתוב בסוף השירה וישב ה' עליהם את מי הים, ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים. ובאור החיים כ' טעם הודעת דבר זה פעם ב'. אולי כי יכוין לומר שידעו המצריים את הדבר הזה כי ישראל עברו ביבשה והמים היו להם חומה וגו' והם ירדו תחתיות ארץ ובה ידעו ה' כמאמרו יתבדך (פסוק י"ח) וידעו מצרים וגו' וזולת זה לא ירגישו בדבר.

ג. ובגמ' סנהדרין [צ', א'] שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להן חלק לעולם הבא... ארבעה הדיוטות - בלעם, ודואג, ואחיתופל, וגחזי. ושם בגמ' [ק"ג, ב'] מפני מה לא מנו את מיכה - מפני שפתו מצויה לעוברי דרכים, שנאמר כל העובר ושב אל הלויים, קטיו כל העולם מתארחין אללו, כלכתיב (במקרא)

כל העובר וקצ אל הלויס – זה מיכה. ועבר בים צרה והכה בים גלים. אמר רבי יוחנן: זה פסלו של מיכה. כשכתב משה את הקס והשליכו על נילוס להעלות ארונו של יוסף, זא מיכה ונטלו בהחבא, והיינו דכתיב ועבר בים לרה – כשהעביר הקדוש צרוך הוא לישראל עבר מיכה עמם שזידו הקס – לעשות העגל, ליסנא אחרינא: מיכה עשה פסל והביאו עמו כשעברו ישראל היס. ובעה"ט ב' חמה כתיב חסר ו', שהקצ"ה נתמלא עליהם חמה על פסל מיכה שעבר בים (סנהדרין קג ב). והיינו דכתיב (זכריה י יא) ועבר בים לרה ס"ת רמה שהוא בגימטריא פסל מיכה: ובמנחת שי הביא וכתב בעל הטורים חמה כתי' חס' שהקצ"ה נתמלא עליהם חמה על פסל מיכה שעבר בים, והיינו דכתי' ועבר בים לרה, ס"ת רמ"ה שהוא בגימ' פסל מיכה, ע"כ. ומוסיף אני לומר שזה נרמז במלות ביבשה בתוך היס, סופי תיבות מיכ"ה.

ד. ויש לתמוה ע"ז דא"כ מדוע לא נכתב 'חמה' מיד בפסוק כ"ב, כשאה"כ ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה ויהמים להם חומה מימינם ומשמאלם. ובמכילתא דרי"ש עה"פ ויאמר ה' אל-משה מה-תצעק אלי דבר אל-בני ישראל ויסעו, איתא ר' אחא אומר, מה תצעק אלי, בשבילך אני עושה. אמר הקדוש ברוך הוא אלולי צעקתך כבר אבדתי אותם מן העולם [על עבודה זרה שביניהם שנ' ועבר בים צרה (זכריה י יא) ואין צרה אלא עבודה זרה שנ' והמסכה צרה כהתכנס (ישעיה כח כ) ואומר ואשה אל אחותה לא תקח לצרור (ויק' יח יח) ועל צעקתך אני משיב את חמתי] שנ' ויאמר להשמידים לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית (תהלים קו כג) לכך נאמר מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו מפני צעקתך נוסעים.

ה. המרבה והממעיט

זוה הדבר אשר צוה ה' לקטו ממנו איש לפי אכלו עמר לגלגלת מספר נפשתיכם איש לאשר באהלו תקחו: (יז) ויעשו-כן בני ישראל וילקטו המרבה והממעית: (יח) וימדדו בעמר ולא העדיף המרבה והממעית לא החסיר איש לפי אכלו לקטו: וברש"י המרבה והממעית – יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט וכשצאו לזיתם ומדדו בעומר, איש איש מה שלקטו, ומלאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגולגולת אשר באהלו, והממעית ללקוט לא מלא חסר מעומר לגולגולת, והו נס גדול שנעשה בו: וזה תמוה, שהרי הכתוב אומר 'זה הדבר אשר צוה ה' לקטו ממנו איש לפי אכלו עמר לגלגלת מספר נפשתיכם איש לאשר באהלו תקחו: והיינו שהיה מצות עשה על כ"א מישראל שילקוט לפי צורך אכילתו וזה שיעור עומר, וילקוט כן לפי מספר הנפשות אשר באהלו. וא"כ איך אומר הכתוב ויעשו-כן בני ישראל וילקטו המרבה והממעית, והיינו שעשו בדיוק כמו שנצטוו ולקטו יותר מעומר או פחות מעומר, וזהו תרתי דסתרי דאם עשו כמו שנצטוו, נמצא שדקדקו ללקוט עומר לגלגלת בדיוק, ומי שלקט יותר מזה או פחות מזה עבר על ציווי המקום, ולא עשה כמו שנצטווה.

שו"ר בס' מעשי ה' [לרבי אליעזר אשכנזי בעל ה"יוסף לקח" על מגי"א] שהק' בן שפירוקן של רש"י ז"ל נראה שעברו על האזהרה, שהאזהרה היתה שלא תהא הלקיטה רק לזכר יוס ביאמו,

והנה הוסיפו וחסרו בלקיטה. ועוד שהדבר צרור קצו היתה אזכרה, שהרי זהדיח נאמר זה הדבר אשר נוסה' לקטו ממנו איש לפי אכלו.

אבל הביאור הפשוט הוא שאכן לקטו בדיוק כמו הציווי וזהו 'וילקטו המרבה והממעט, שגם מי שהיו לו נפשות רבות בתוך ביתו ולקט כמה עומרים, מ"מ לא לקט יותר ממה שנצטווה ולא הורה היתר לעצמו ללקוט עוד קצת יותר, שהרי בלא"ה הוא לוקט הרבה, וכן הממעט שיש לו מעט נפשות בביתו, לא לקט פחות משיעור זה, גם אם היו לו תינוקות וקטנים בביתו, אלא כולם לקטו בדיוק כשיעור שנצטוו. ואיך עשו זאת? אומר הכתוב וַיִּמְדוּ בְעֶמְרָם, שנטלו איתם את המידה של עומר, ומדדו בה מה שלקטו, וממילא – וְלֹא הֶעֱדִיף הַמֶּרְבֵּה וְהַמְּמַעֵט לֹא הֶחְסִיר אִישׁ לְפִי־אֶכְלוּ לְקֹטוֹ. וכן הוא במדרש לקח טוב, עיי"ש ודו"ק.

אך לפי"ז יל"ע במ"ש להלן וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁשִׁי לְקֹטוֹ לֶחֶם מִשְׁנֵה שְׁנֵי הָעֹמֵר לְאֶחָד וַיֵּבְאוּ כָּל־נְשֵׂי־הָעֵדָה וַיִּגִּדּוּ לְמִשָּׁה: דלפי משנת"ל צ"ל דלקטו מרצונם שני עומרים לכל נפש, שהרי בכל יום היו מודדים עומר מדויק, וא"כ ביום זה מדדו ב' עומרים, ואינו מובן מדוע עשו כן, והרי עדיין לא נצטוו על זה. ועו"ק, דמה באו הנשיאים לומר למשה. אבל לפרש"י הוא מובן מאד, שהרי בכל יום לקטו כפי יכולתם, אלא שכשהגיעו לביתם ומדדו בעומר מצאו שאין בידם יותר מעומר לגלגלת, וביום הששי כשמדדו בביתם מצאו ב' עומרים לכל אחד, וע"ז באו הנשיאים לשאול למשה מה יום מיומיים.

אבל יש ליישב גם לפי הנת"ל דלקטו במידת עומר במדויק כמו בכל יום, עומר לגלגלת, אבל כשבאו לביתם, מצאו שיש בידם פי שנים ממה שלקטו, וזה היה נס לכבוד שבת, וע"ז באו הנשיאים. ויש לדייק כן ממ"ש ה' למשה בתחילה וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁשִׁי וַהֲכִינּוּ אֶת אֲשֶׁר־יִבְיֹאוּ וְהָיָה מִשְׁנֵה עַל אֲשֶׁר־יִלְקְטוּ יוֹם יוֹם, וביאור הדברים, שכשיכינו את המן אשר יביאו איתם מהשדה – וְהָיָה מִשְׁנֵה – ימצאו שהוא כפול 'עַל אֲשֶׁר־יִלְקְטוּ יוֹם יוֹם'. וכפרש"י שם ואומר אני 'אשר יביאו והיה משנה', לאחר שיביאו ימצאו משנה במדידה על אשר ילקטו וימודו יום יום וזהו (להלן פסוק כז) לקטו לחם משנה, בלקיטתו היה נמצא לחם משנה.

ו. י"ד פסוקים עם פסק.

1. (יז) וַיְהִי בְשֶׁלַח פְּרַעֲהָ אֶת־הָעָם וְלֹא־נָחַם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֲרָץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הָיָה כִּי אָמַר אֱלֹהִים פֶּן־יִנָּחַם הָעָם בְּרֹאֲתָם מִלַּחְמָה וְשָׁבוּ מִצְרַיִם: הנה מ"ש 'כִּי אָמַר אֱלֹהִים' הוא מוקשה, דלמי אמר כן, ומדוע צריך לומר, והעיקר דלמה נזכר ד"ז בקרא, והיה יכול לומר 'כי פן ינחם העם', 'אמר אלהים' ל"ל. ועוצ"ב מ"ש לשון 'פן ינחם' ומי איבא ספיקא קמיה שמיא. ועוד, הרי בידו להוליכם היכן שירצה, ולא יחרוץ כלב לשונו וכ"ש שלא יראו מלחמה, ולא ינחמו כלל.

2. והנה רש"י דברים [א', ב'] כ' עה"פ אחד עשר יום מחורב – אמר להם מסה לאו מה גרמתם, אין לכם דרך קלה מחורב לקדש צרנע כלדך הר שטייר ואף הוא מהלך אחד עשר יום, ואתם הלכתם אותו נשלקה ימים, למדנו שאין הבדל לפני הבוי"ת בין קרוב לרחוק, שברצונו מקצר הדרך ומגיעין מיד, וא"כ מאי האי דא"ק 'ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא', ומשמע דאע"פ שהוא קרוב לא הוליכם שם מחמת החשש שיחזרו למצרים, והרי לפניו קרוב ורחוק שוים.

אבל נראה שהביאור הוא, דכל הנ"ל תלוי באיזו הנהגה מנהיג הבורא את ישראל, דאם מנהיגם בדרך הנס ולמעלה מהטבע, אכן כן אין נפ"מ בין קרוב ורחוק, אבל אם מנהיגם בדרכי הטבע, הרי שקרוב הוא קרוב ורחוק הוא רחוק.

והשתא ה"ק קרא: ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים 'כי' = אע"פ ש'קרוב הוא' 'כי' = בגלל ש'קרוב הוא', ואם יוליכנו דרך פלשתים מחמת שקרוב נמצא שמוליכם בהנהגה טבעית רגילה, שמחמת כן בחר בדרך הקרובה שהיא מהירה יותר וזה בדרכי הטבע, ואז באופן זה הרי 'ינחם העם בראתם מלחמה', שכן הוא בדרך הטבע שהעם יפחד ממלחמה, ויחזור למצרים. ולכן 'ויסב דרך המדבר' שנראה דרך ארוכה, אבל אז תהיה הנהגתו אתם מעל דרך הטבע, וא"כ שוב יוכלו לבוא לא"י בג' ימים בלבד.

ולכן עשה פסק אחרי 'כי', משום שה"כ"י לא קאי על 'אמר אלהים' אלא על 'פן ינחם', ו'אמר אלהים' הכונה הנהגה בדרך הטבע, כי "אלהים" הוא "הטבע" בגימ', ומרמז על הנהגה טבעית, 'אמר אלהים' = ינהיג בדרך הטבע. וכך נקרא הפסוק: 'ולא נחם "אלהים" = בדרך הטבע, דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא' 'כי' "אמר אלהים", כי הנהגתו בדרכי הטבע ואז, יש לחשוש 'פן ינחם העם בראתו מלחמה'.

3. (יח) וַיִּטֹּב אֱלֹהִים אֶת־הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם־סוּף וַחֲמִשִּׁים עָלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: בהמשך למקרא הנ"ל, אה"כ 'ויסב אלהים', עדיין בהנהגתו הטבעית כפינוס מן הלך הפשוטה ללך העקומה, אבל בזו נסתיימה ההנהגה הטבעית הלזו, ולכן בא כאן הפסק, שעד כאן שם "אלהים" ולא יותר, והתחילה מיד ההנהגה המופלאה שמעל לכל דרכי הטבע, ולכן מיד בפסוקים הבאים לא נזכר יותר שם "אלהים" אלא שם אדנות.

4. (י) וּפְרָעָה הִקְרִיב וַיִּשְׂאֹבֶן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֵינֵיהֶם וְהָגָה מִצְרָיִם | נָסַע אַחֲרֵיהֶם וַיִּירָאוּ מֵאֲדָם וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־ה': 'מצרים' יש בו ג' פירושים; א' כל אנשי מצרים. ב' שרו של מצרים, רש"י. ג', מצרים סבא דהיינו בנו של כנען, בעה"ת. וב' האחרונים נלמדו ממ"ש 'נסע' בלשון יחיד משמע שהוא איש אחד. והנה כתיב בתר כן 'וייראו מאד' ומשמעו שכיון שראו 'מצרים' נסע אחריהם לכן נתייראו מאד, וזה מובן אם נאמר ש'מצרים' היינו אנשי מצרים, ואז הכונה שמחמת שראו את המצרים נוסעים אחריהם פחדו מזה. אבל אי נימא ש'מצרים' היינו שרו של מצרים או 'מצרים סבא', אז אין תלוי פחדם ממה שנסעו אחריהם אלא עצם מה שראו אותם שהולכים עם אנשי מצרים לסייעם, מזה גופא ייראו.

לכן בא הפסק אחרי 'מצרים', שמפריד בין 'מצרים' ובין 'נסע אחריהם', דמצרים שרו של מצרים ומצרים סבא לא נסעו אחריהם כלל, ויראו מעצם המצאם שם, 'ונסע אחריהם' לא קאי אלא על אנשי מצרים.

5. (כ) וַיָּבֵא בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הָעֵנָן וַהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֵר אֶת־הַלַּיְלָה וְלֹא־קָרַב זֶה אֶל־זֶה כָּל־הַלַּיְלָה: וּבַפְּסוּק הַקּוֹדֵם כ' וַיֹּסֶע מִלֶּאֱרֶה הָאֱלֹהִים הַהַלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיִּלְךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיֹּסֶע עִמּוֹד הָעֵנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֵד מֵאַחֲרֵיהֶם: וּכ' הַרְמַב"ן וְהִנֵּה עֲתָה נֹסַע בְּעַמּוּד הָאֵשׁ מִלִּפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וְהִלֵּךְ מֵאַחֲרֵיהֶם, וְנֹסַע עוֹד עִמּוֹד הָעֵנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֵד מֵאַחֲרֵיהֶם, וְהִנֵּה שְׁנֵי הָעַמּוּדִים מֵאַחֲרֵיהֶם. וְשֵׁב לְבַאֵר כִּי בֵּא עִמּוֹד הָעֵנָן הַזֶּה בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל, לֹמַד שְׁלֹא הַפְּסִיק עִמּוֹד הָעֵנָן בֵּין עִמּוֹד הָאֵשׁ לְמַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל, אֲבָל הַפְּסִיק בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין עִמּוֹד הָאֵשׁ. וַיְהִי הָעֵנָן וְהַחֹשֶׁךְ בֵּין מַחֲנֵה לְמַחֲנֵה, וְהָיָה לְיִשְׂרָאֵל אֹדֵר בְּעַמּוֹד הָאֵשׁ אֲפָּי עַל פִּי שֶׁהוּא מֵאַחֲרֵיהֶם, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה לְמַעֲלָה וְלֹא הָיָה עִמּוֹד הָעֵנָן מִפְּסִיק אוֹתוֹ לְהֵם כְּאִשֶׁר לְמִצְרַיִם: וְצ"ב בְּדַבְּרֵינוּ, דְּהֵיכָן נִזְכָּר כֻּלָּל הַלִּיכָתוֹ שֶׁל עִמּוֹד הָאֵשׁ. וְנִרְאָה שֶׁהוּא מִפְּרֵשׁ דַּמ"ש 'וַיֹּסֶע מִלֶּאֲרֶךְ' וְכו' הַכּוֹנֵה לְעַמּוֹד הָאֵשׁ.

נמצא דמ"ש 'ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל' קאי על שניהם, עמוד הענן ועמוד האש, ונקט לשון יחיד דקאי על כל אחד מהם בנפרד, וא"כ מ"ש 'בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל' הוא שניהם יחד, אבל עמוד הענן לבדו הפריד בין מחנה מצרים ובין עמוד הענן, ועמוד האש הפריד בין עמוד הענן לבין מחנה ישראל, לכן עשה פסק אחר 'ויבא בין'.

6. (כא) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיּוֹלֶךְ ה' אֶת־רוּחַ קְדָיִם עֲזָה כָּל־הַלַּיְלָה וַיִּשָּׁם אֶת־הַיָּם לְחַרְבָּה וַיִּבְקְעוּ הַמַּיִם: הַלְשׁוֹן מוֹקֵשָׁה שֶׁהָיָה לֹא הוֹלֵךְ ה' אֶת הַיָּם, אֲלֵא 'וַיִּשָּׁם אֶת הַיָּם לְחַרְבָּה', וְהָיָה צ"ל 'וַיּוֹלֶךְ ה' רוּחַ קְדָיִם עַל הַיָּם'. עוֹצ"ב שֶׁאֲחַר שֶׁאֵה"כ כָּבַר יִיבֵשׁ וַאֲיֵן בּוֹ מַיִם. וְאִמְנָם רַש"י תי' זֶה שֶׁכֵּן וַיִּבְקְעוּ הַמַּיִם – כֹּל מַיִם שֶׁנֶּעֱלָמוּ: וְמִי הֵבִיאוּ לְזֶה, אֲלֵא שְׁבֵא לַת' קו' הַנ"ל, שֶׁאֵת הַיָּם שֶׁם לְחַרְבָּה, וְנִבְקְעוּ מַיִם שֶׁל עוֹלָם. אֲבָל אִי"ז פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא אֲלֵא דַרְשׁ. וְהַמְּלַבִּי"ם כ' לְפָרֵשׁ דַּע"י נְטִיית יָדוֹ עַל מַסָּה נִבְקְעוּ הַמַּיִם, ר"ל שֶׁהַמַּיִם נִבְקְעוּ וְנִחְלוּ לְשָׁנִים, חֲזַל הֵלֵךְ יִקְוֹ וַיִּתְאַחֲדוּ, וְע"ז הִיא הַרוּחַ מֵאֵת ה' שֶׁהִחִיב אֶת הַיָּם וְקִלְקַל סִדְרוֹ שֶׁהָיָה לֹא הִנִּיחַ הַמַּיִם לְהִתְאַחֵד רַק לְנַצּוֹ כְּשֵׁמִי חוֹמוֹת. אִמְנָם לְפִי"ז אֵינִי הַפְּסוּק הוֹלֵךְ עַל הַסֵּדֵר, שֶׁהָיָה צ"ל 'וַיִּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם' – וַיִּבְקְעוּ הַמַּיִם, וַיּוֹלֶךְ ה' אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קְדָיִם עֲזָה כֹּל הַלַּיְלָה – וַיִּשָּׁם אֶת הַיָּם לְחַרְבָּה. וְנִרְאָה דְּלִפְיֵךְ נִכְתַּב הַמִּקְרָא הַזֶּה שֶׁלֹּא כְּסֵדֵר, לְהוֹרֹת שֶׁנִּשְׁתַּנּוּ כִּאֲן סִדְרֵי בְּרֵאשִׁית, וְהַכֹּל הָיָה שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ הַטְּבַע, לְפִיכֵךְ בֵּא הַפְּסוּק ג"כ שֶׁלֹּא כְּדֶרֶכּוֹ. וְלְפִי"ז גַּם בַּמ"ש 'וַיּוֹלֶךְ ה' אֶת הַיָּם', עֲשֵׂה פֶסֶק אַחֲרֵי תִיבַת ה', לְהוֹרֹת שֶׁאֵינִי נִמְשָׁךְ לְאַחֲרָיו בַּמ"ש 'אֶת הַיָּם', כִּי בְּאִמְתָּ לֹא אֶת הַיָּם הוֹלֵךְ אֲלֵא אֶת הַרוּחַ, וְהו"ל כְּמוֹ שֶׁנִּכְתַּב 'וַיּוֹלֶךְ ה' רוּחַ קְדָיִם עֲזָה כֹּל הַלַּיְלָה'. וְמ"ש 'אֶת הַיָּם' הוּא בֵּא לְרַמֵּז מ"ש בְּמִכִּילֵת דַּרְשׁב"י: הַתְּחִיל הַיָּם עוֹמֵד כְּנֹגֵד מֹשֶׁה. מוֹשְׁלוֹ מִשְׁלַל לְמַה הַדְּבַר דּוֹמֵה, לְמֶלֶךְ בֶּשֶׂר וְדָם שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁתֵּי גִנוֹת זו לְפָנָיִם מִזוֹ, מִכֵּר אֶת הַפְּנִימִית וְהִנִּיחַ אֶת הַחִיצוֹנָה, בֵּא לֹקַח לְהַכְנִס וְלֹא הִנִּיחוֹ שׁוֹמֵר. אִמְרָ לּוֹ בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ וְלֹא קִבַּל עָלָיו, הִרְאָהוּ טַבַּעַת וְלֹא קִיבַל עָלָיו, נִהַג הַמֶּלֶךְ וּבֵא. כִּיֹּן שֶׁרֵאָה שׁוֹמֵר אֶת הַמֶּלֶךְ הַתְּחִיל בּוֹרַח. אִמְרָ לּוֹ מֵה לֵךְ בּוֹרַח. אִמְרָ לּוֹ, לֹא מִלִּפְנֵי אֲנִי בּוֹרַח, אֲלֵא מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ אֲנִי בּוֹרַח. כֵּךְ כְּשֶׁבֵא מֹשֶׁה וְעַמֵּד עַל הַיָּם אִמְרָ לּוֹ בְּשֵׁם הַקֹּדֶשׁ וְלֹא קִיבַל עָלָיו, הִרְאָהוּ הַמַּטָּה וְלֹא קִיבַל

עליו, כיון שנגלה עליו הקדוש ברוך הוא, הים ראה וינס. אמר לו משה הייתי אומר לך בשם הקדוש ולא היית מקבל עליך, הראיתוך את המטה ולא קיבלת עליך, עכשיו מה לך הים כי תנס (תה' קיד ה) אמר לו, לא מלפניך בן עמרם, אלא מלפני ארון חולי ארץ (שם ז). והיינו שגם אחרי 'ויט משה את ידו' עדיין לא נבקע הים, רק 'ויולך ה' את הים', שנראה על הים ממ"ה הקב"ה, ואז נבקע ונסתלק הים. ודו"ק.

7. (יח) ה' ימלך לעלם ועד: כ' בעל הטורים: ימך. פסק, לומר לך כשיבא העת שיאמרו ה' מלך ה' מלך ה' ימלך לעולם ועד, אז תפסוק מלכות אדום. ועו"ל ע"פ מ"ש במכילתא דרשב"י ר' יוסי אומר אילו אמרו ישראל יי מלך עולם ועד (תה' י מז) לא שלטה בהם אומה ומלכות אלא יי ימלך לעולם ועד - לעתיד לבוא. וזהו הפסק שהמליכוהו לעתיד לבוא ולא עכשיו.

8. (כו) ויאמר אם-שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל-חקיו כל-המחלה אשר-שמתי במצרים לא-אשים עליך כי אני ה' רפאך: כ' במדרש שכל טוב: לקול ה' אלהיך. שכל מי ששומע דבר תורה מפי רבו כאילו עומד ומשמע לפני חי וקים לעולמים ושמע קול מפי הגבורה: וזהו הפסק, שמע תשמע לקול - רבך, הרי זה כמו שאתה שומע לקול ה' א'.

9. (ה) והיה ביום הששי והכינו את אשר-יביאו והיה משנה על אשר-ילקטו יום| יום: כ' הרוקח: פסק, מי שברא יום ברא פרנסתו. כל יום ויום, משונה מחבירו. אם קנה היום עבד, מוצא עומד בביתו יותר מאתמול. אם מכר העבד היום, מוצא עומד פחות. וביום הששי, מוצא ב' עומרים, וריחו נודף יותר מכל השבוע, ומוצהב כזהב. כלומר דהפסק בא ללמד שאין יום א' דומה ליום אחר, דכל יום יש לו את פרנסתו שלו לפי מה שנגזר לו, דהפרנסה היא יומית, ולא שבועית ולא חרשית ולא שנתית.

10. (כב) ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה שני העמר לאחד ויבאו כל-נשיאי העדה ויגידו למשה: כ' רש"י כשמדדו את לקיטתם באהליהם מלאו כפלים שני העומר לאחד. בא לשלול משמעות הפשוטה של המקרא שכיונו ללקוט בשדה שני העומר, ואינו כי עדיין לא ציוה להם משה על השבת, והיו לוקטין בדרכם ורק בבואם לאהליהם ומדדו בעומר וראו שיש בידם ב' עומרים. וזהו הפסק אחר 'ויהי' שמרמז שלא קאי על 'ביום הששי' אלא קאי על 'לחם משנה' ויש לקרוא כך 'ביום הששי לקטו' - 'ויהי לחם משנה', שלקטו כהרגלם ונמצא לחם משנה.

11. (כט) ראו כי-ה' נתן לכם השבת על-כן הוא נתן לכם ביום הששי לחם יומים שבו איש תחתיו אלי-יצא איש ממקומו ביום השביעי: וברש"י קצו איש תחתיו - מכאן סמכו חכמים ארבע אמות ליואל חוץ לתמוס, וג' לגופו, וא' לפיקוט ידים ורגליים: ובגמ' עירובין [מח א] והני ארבע אמות היכא כתיבא? - כדתניא: שבו איש תחתיו - כתחתיו. [וכמה תחתיו] - גופו שלש אמות, ואמה כדי לפשוט ידיו ורגליו דברי רבי מאיר. ועל כן בא הפסק ללמד שאין כונת הכתוב שישבו תחתיהם, אלא 'שבו' ואל תלכו יותר מאשר שיעור של 'איש תחתיו' שהוא ד' אמות.

12. (לב) ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' מלא העמר מפניו למשמרת לדרתיכם למען יראו את-הלחם אשר האכלתי אתכם במדבר בהוציא אתכם מארץ מצרים: נעתיק

בזה דברי המלבי"ם טעם הלווי הזה ללמד שענין המן לא היה נוהג רק במדבר לזד, כי הוא ענין קיים ונוהג לדורות, שכל מי שינזר מעניני העולם אל התורה ואל העבודה יזמין לו ה' לחס חקו בלא עמל ויגיעה ויהיה מאוכלי המן, כמו שהזמין אל משה שנתעשר מפסולתן של לוחות, ר"ל שע"י קבלת התורה ניתן לו עושר ופרנסה עפ"י נס, ולאחרן ולבניו הזמין פרנסתם מאשי ה' ומתרומת הקדש כדי שיעסקו בתורה בלא לחגה וכמ"ס (דה"צ לא) ויאמר לתת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת ה', וכתב הרמב"ם [סוף ה' שמטה ויזבל] כמו ששצט לוי היה כולו פנוי לעבודה ה' ופרנסתו מאת ה', כן כל מי שעוסק בתורה ופורש א"ע מן העולם הקדוש ברוך הוא נותן לו פרנסתו, וזה כענין המן שהיה כדי שיוכלו לעסוק בתורה, כמ"ס לא נתנה תורה אלא לאוכלי מן, וע"כ כוה ה' מלא העומר ממנו למשמרת לדורותיכם להראות שהוא דבר שנהג לדורות, וכן ישכר שעסק בתורה היתה פרנסתו ע"י זבלון, וע"כ אבן של זבלון היה בדולח, על פס ועינו כעין הבדולח, וז"ל למען יראו את הלחם, כי לחם זה ינהג תמיד. והנה המן נברא בדבר ה' כי לא היה מכלל מעשה בראשית, כמו שהמלינו חז"ל שנברא בע"פ בין השמשות, וירמיה (ב) אמר הדור אתם ראו דבר ה', קרא ללגנת המן בשם דבר ה', כי נברא בדבר ה', וא"ל סכן יפרנס אותם גם עתה בנס, שעז"א הכי רק במדבר הייתי לישראל, כמ"ס בפירושי פס, ויש הבדל בין דבור ובין לווי, שהלווי נוהג לדורות כמ"ס בספרא לו (סי' א), וז"ל זה הדבר ר"ל המן שגולד ע"י דבר ה' אשר כוה ה' שיהיה נוהג לדורות, וע"כ מלא העומר ממנו [היינו מן דבר ה' שהוא המן] יהיה למשמרת לדורותיכם למען יראו שזה ינהג תמיד. ועוד יש בו דברים מרבינו ה'משך חבמה' הענין כי האדם אל יחשוב כי אימת יושגה בפרט ותהא פרנסתו דרך נס, כשכבר הוא דבוק בדרכי ה' ומנהיג עצמו בדרך בלתי טבעי, רק אז ישליך על ה' יהבו. אבל כל זמן שלא בא לזה יחוש לנפשו. לכן אמר, בוא וראה אימתי האכיל את המן לישראל – האם לאחר קבלת התורה וקיומה, הלא תיכף "בהוליאוי אתכם מארץ מצרים האכלתי אתכם את המן". לכן כל איש אשר ידבנו לבו לקבל עליו עול דרכי הש"ת ותורתו, כל ידאג "מאינן יבוא עזרי", כי אף לא הקשיח עדיין מלכבו כל דרכי העולם ולא הורגל בתורה, רק מטרת לכבו גלוי להיודע תעלומה כי כוונתו להתאמץ במעוז התורה, יחללנו ה' ולא יעזבו ויזמין פרנסתו מקודש. ולפי הנ"ל בא הפסק אחרי תיבת 'למען' ללמד שאינו מובר למה שאחריו אלא נקרא אשלפניו, כלומר זה הדבר אשר צוה ה' מלא העומר ממנו למשמרת – למען דרתיכם, שיהיה המן הזה שמור עבור הדורות הבאים. ודו"ק.

13. (ו) הַנְּנִי עֲמִיד לְפָנַי שָׁם | עַל-הַצּוּר בְּחַרְבֵּי וְהַכִּיתָ בַּצּוּר וַיִּצְאֻ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם וַיַּעַשׂ בֵּן מִשֶּׁה לַעֲיִנֵי זַקְנֵי יִשְׂרָאֵל: הִנֵּה מִ"ש" הַנְּנִי עֲמִיד לְפָנַי שָׁם | עַל-הַצּוּר בְּחַרְבֵּי | אֵין לוֹ מוֹבֵן דֵּהִיָּה צ"ל רַק 'וְהַכִּיתָ בַּצּוּר' וְתוֹ לֹא. וּבַמְּכִילְתָּא דְרִשְׁב"י: אִמַר לוֹ כֵּן מְקוֹם שֶׁאֵתָּה מוֹצֵא רוּשֵׁם רַגְלֵי אָדָם כְּעֵינֵי שְׁנֵי אָדָם (יחז' א כו) שֵׁם אֲנִי עוֹמֵד לְפָנֶיךָ, וְכֵן ת"י הָאֵנָּה קָאִים גְּדַמְךָ תַּפְּן בְּאַתְרָא דְתַחְמִי רוּשֵׁם רִיגְלָא בְּחוּרְב, וּמִשְׁמַע שְׁבָא לְצִיּוּן לוֹ אִיָּה הוּא אוֹתוֹ צוּר שְׁנֵצְטוּה לְהַכּוֹת עֲלָיו, וְא"ל שֶׁהֵיכָן שֶׁתְּרָאָה רוּשֵׁם רַגְלֵי אָדָם שֵׁם הוּא הַצּוּר שֶׁעֲלָיו נִצְוִית. וְנִרְאָה שֵׁם נִתְרָאָה לְמִשָּׁה בְּדַמּוֹת אָדָם כְּמִ"ש [יחזקאל פרק א] וּמִמֶּעַל לְרַקִּיעַ אֲשֶׁר עַל-רֵאשֵׁם בְּמִרְאָה אֲבָן-סַפִּיר דְּמּוֹת כְּסֵא וְעַל דְּמּוֹת הַכְּסֵא דְּמּוֹת בְּמִרְאָה אָדָם עָלָיו מְלַמְעָלָה: וְעַדִּיין צ"ב הֵיכָן מִצְאוּ בַּפְּסוּק רְמוֹז לְרוּשֵׁם רַגְלֵי אָדָם. וְנִרְאָה דְּלַמְדוֹ זֶה מִמִּ"ש "שֵׁם" שֶׁהוּא מִיּוֹתֵר, וְהִיָּה דִי לּוֹמֵר הַנְּנִי

עִמָּד לְפָנֶיךָ עַל־הַצּוּר בְּחַרְבֵּי, וְעַכְשָׁנָה דְּמִילַת "שֵׁם" בָּאָה לִּזְמַן שֶׁצָּרִיךְ לִקְרֹא הַכְּתוּב
בְּאֹפֶן אַחֵר, דֵּהֵינּוּ 'הַנִּי' [נִמְצָא בְּמִקּוּם שֶׁכָּבַר] 'עִמָּד לְפָנֶיךָ שֵׁם [אִיזָה אָדָם] עַל־הַצּוּר
[וְאִיךָ תִּדְעַ שֶׁכָּבַר עִמָּד שֵׁם אָדָם, כִּי תִמְצָא רוּשֵׁם רִגְלֵי אָדָם שֵׁם]. וְלִכֵּן עָשָׂה פֶּסֶק אַחֲרֵי שֵׁם
לְהוֹרוֹת הַקְּרִיאָה הַנִּי'.

14. (ז) וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מִסָּדָה וּמִרִיבָה עַל־רִיבֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נִסְתָּם אֶת־ה' לְאֹמֵר הִישׁ
ה' בְּקִרְבָּנוּ אִם־אֵין: מִבּוֹאֵר לְהֵלֵךְ בְּמֵאֵמֶר וַיַּחֲנוּ בְּרִפְיִידִים אוֹת ל"א שָׂרָק דָּתָן וְאִבִּירָם
רַבּוֹ וְלֹא שָׂאֵר הָעָם, לִכֵּן עָשָׂה פֶּסֶק בֵּין 'רִיב' לְבֵין 'בְּנֵי יִשְׂרָאֵל' לְהוֹרוֹת שְׂבֵאֵמֶת
לֹא רַבּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

15. (טו) וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ ה' נְסִי: כִּבְר נִתְּלָה בַּפ' תּוֹלְדוֹת וְנִעְתִּיק כַּאֲן מ"ש
שֵׁם; נ"ל דִּיל"פ כִּךְ: וַיִּקְרָא שְׁמוֹ [שֶׁל הַמִּזְבֵּחַ] וְיָמִי קִרְא – ה', וְיָמֵה קִרְא – נִיִּסִי. וַיִּקְרָא
שְׁמוֹ ה' = נִיִּסִי. וְלִכֵּן בָּא הַפֶּסֶק. שׁוֹב הַרְאֵנִי בְּנֵי הַמּוֹפְלָג הַרְאֵנִי שֶׁשְׁלִיט"א דכ"ב
הַחֲזִקוֹנֵי שֵׁם וַיִּקְרָא שְׁמוֹ ה' נְסִי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַמּוֹדְעִי אוֹמֵר הַקְּדוּשָׁה בְּרוּךְ הוּא קִרְאוּ נִס וַיִּקְרָא שְׁמוֹ ה'
נְסִי, דּוּגְמָא פְּרַשְׁתִּי בְּפִרְשַׁת וַיִּשְׁלַח גְּבִי וַיִּקְרָא לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. וְהוּא מִמְכִּילֵתָא דְרִשְׁבִּי [פֶּרֶק
יז] ר' יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר מִשֶׁה קִרְאוּ נְסִי אִמֵּר לְהָן נִס זֶה שֶׁעָשָׂה לְכֶם הַמָּקוֹם בְּנֵי עֵשָׂאוֹ. ר' אֱלִיעֶזֶר הַמּוֹדְעִי
אוֹמֵר הַמָּקוֹם קִרְאוּ נְסִי. שְׁכַל זְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל שְׂרוּיִין בְּנִס, כֹּאֲלוֹ נִס לְפָנָיו. שְׂרוּיִין בְּצִרָה, כֹּאֲלוֹ צִרָה הִיא
לְפָנָיו. שְׂרוּיִין בְּשִׂמְחָה, שְׂמִיחָה הִיא לְפָנָיו.

חלק שני

ויצעקו בני ישראל אל ה'

א. [י"ד, י'] וּפְרַעְיָה הַקְּרִיב וַיִּשְׂאוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֵינֵיהֶם וְהִגְדָה מִצְרַיִם | נִסְעֵ אַחֲרֵיהֶם
וַיִּירָאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־ה'. וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה הַמְּבַלִּי אֵין־קְבָרִים
בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לְמוֹת בְּמִדְבָר מִה־זֹּאת עֲשִׂיתָ לָנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם: הֲלֹא־זֶה
הַדְּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְּמִצְרַיִם לֵאמֹר חֲדַל מִמֶּנּוּ וְנַעֲבֹדָה אֶת־מִצְרַיִם כִּי טוֹב
לָנוּ עֲבֹד אֶת־מִצְרַיִם מִמִּתְּנֹנוּ בְּמִדְבָר: הִנֵּה מִבּוֹאֵר בְּתַחֲלִילָה שְׂבִנִי פְּחָדוֹ מְאֹד
מִמִּצְרַיִם, דְּכַתִּיב 'וַיִּירָאוּ מְאֹד' שֶׁהוּא לְשׁוֹן פְּחָד, וְצִעְקוֹ אֵל הַשִּׁי"ת כַּמ"ש רַש"י
'תַּפְּסוּ אוֹמְנוֹת אֲבוֹתַי צִלְס'. אִמְנָם מִיָּד אַח"כְּ נֹאמֵר 'וַיֹּאמְרוּ וְכוּ' הַמְּבַלִּי אֵין קְבָרִים
וְכוּ' הֲלֹא זֶה הַדְּבָר וְכוּ' מִה זֹאת עֲשִׂיתָ וְכוּ', שְׂדִיבּוֹרִים אִים עוֹלִים בְּקִנְיָה אַחַד עִם
פְּחָד וְתַפְלִילָה, וְאִיךָ אִפְשָׁר שְׂמַצֵּד אַחַד יִרְאִים וְנַפְחָדִים וְצוּעֻקִים וּמִתַּפְלִלִים אֵל
הַשֵּׁם, וּמֵאִדָּךְ בָּאִים בְּטְרוֹנִיָּה וְתַלּוּנָה עַל מֹשֶׁה, עַל מִה שֶׁהוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם, הִרִי

הדברים סותרים זל"ז. עוד צ"ב מ"ש 'הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו ונעבדה את מצרים', והיכן מצינו שאמרו בני למשה ככל הדברים האלו.

ב. וכבר עמד בזה הרמב"ן, ומפרש שהצועקים אל השם והכועסים על משה הם ב' כתות, וז"ל 'אינו נראה כי בני אדם הצועקים אל ה' להושיעם יבעמו בישועה אשר עשה להם, ויאמרו, כי טוב להם שלא הצילם. אבל הנכון שנפרש כי היו כתות, והכתוב יספר כל מה שעשו כלם. אמר, כי הכת האחת צועקת אל ה', והאחת, מכחשת בנביאו ואינה מודה בישועה הנעשית להם, ויאמרו, כי טוב להם שלא הצילם. ועל זאת כתוב 'זימרו על ים בים סוף' (תהלים קו ז), ולכך יחזיר הכתוב "בני ישראל" פעם אחרת, ויצעקו בני ישראל אל ה', כי הטובים בהם צעקו אל ה' והנשארים מרו בדברו. ולכך אמר אח"כ (להלן פסוק לא) 'וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו'. לא אמר "וייראו ישראל את ה' ויאמינו" אבל אמר "העם", כי "בני ישראל" שם ליחידים, "והעם" שם להמון, וכן 'וילוו העם' (להלן טו כד). וכך הזכירו רבותינו (במדב"ר כ כג) 'ויחל העם לזנות' (במדבר כה א), בכל מקום שנאמר "העם" לשון גנאי הוא, וכל מקום שנאמר "ישראל" לשון שבח הוא.

ג. ובתרגום יב"ע [י"ג, י"ד] איתא 'ארבע כיתין אתעבידו בני ישראל על גיף ימא דסוף, חדא אמרה נחות לימא, וחדא אמרה ניתוב למצרים, וחדא אמרה נסדרה לקובליהון סדרי קרבא, וחדא אמרה נבלבלא לקובליהון ונערבבה יתהון: כתא דהוה אמרה נחות לימא, אמר להון משה לא תדחלון אתעתדו וחמון ית פורקנא דיי דיעביד לכון יומא דין, כתא דהוה אמרה ניתוב למצרים, אמר להון משה לא תתיבון, ארום היכמא דחמיתון ית מצראי יומא דין לא תוספון למיחמיהון טוב עד עלמא, כתא דהוה אמרה נסדרה לקובליהון סדרי קרבא אמר להון משה לא תגיוחון דמן קדם יי מתעביד לכון נצחנות קרביכון, כתא דהוה אמרה נבלבלא לקובליהון אמר להון משה שתוקו והבו יקרא ויתושבחתא ורוחמו לאלהכון'.

ד. אמנם לפי הנראה אין לד' כתות הללו שמנה ביב"ע, קשר ושייכות לב' כתות שהזכיר הרמב"ן, שהרי לא באה אפי' אחת מהן בטרוניא וכעס על משה, וכל ענינם היה רק לחפש תחבולות להנצל מהמצרים, ואלו הכת שהזכיר הרמב"ן, היתה מכחישה נבואת משה, ומלאה טרוניא וכעס על משה. ואכן הדבר מפורש בדברי התיב"ע עה"פ 'ויאמרו אל משה המבלי אין קברים וכו'', שכ' שם 'זאמו ושיעי דא למשה המן בגלל דלא הות לנא בית קבורתא במצרים דברתנא למת במדברא, הנה שכנה אותם בכינוי 'רשעי הדור', אבל הד' כתות שמנה להלן לא היו רשעים כלל.

דתן ואבירם

ה. והשתא צריך לדעת ולברר מי הם אנשי הכת הזו שכ' הרמב"ן שמרדה במשה והכחישה נבואתו, והיב"ע קורא להם 'רשעי הדור'. והנה רש"י כ' עה"פ 'אשר דברנו אליך במצרים', זסיכן לזנו, (שמות ס לא) ילא ס' עליכס וישפוט', ושם בפרשת שמות כתיב 'ויראו שטרי בני ישראל אתם ברע לאמר לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו. ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים לקראתם בצאתם מאת פרעה, ויאמרו אלהם ירא יקוק עליכם וישפט אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה

וּבְעֵינַי עֲבָדָיו לְתֵת חֶרֶב בְּיָדָם לְהַרְגֵנוּ. וְכִי שָׁם רִשְׁי יִרְצוּתֵינוּ דַקָּן כָּל נְלִים וְנִלְזִים,
דַתָן וְאֲזִירִים הִיוּ, שְׁנֵלְמֵר זֵהס יִלְאוּ נִלְזִים'. וְלִמְדֵנוּ מִזֵה שְׁדַתָן וְאֲבִירִים הִיוּ מִשׁוֹטְרִי
בִנְיָ, וְהֵם אֵלוּ שְׁבֵאוּ אֵל פֶּרְעָה לְצַעֲוֹק לוֹ, כִּמְ"שׁ וְיִבְאוּ שְׁטָרִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִצְעֲקוּ
אֶל פֶּרְעָה לְאֹמֵר לְמָה תַעֲשֶׂה כֹה לְעֲבָדֶיךָ, וְהֵם אֵלוּ שְׁפָגְשׁוּ אֶת מֹשֶׁה וְאֶהֱרָן
בְּצִאתָם מֵאֵת פֶּרְעָה, וְהֵם אֵלוּ שְׁאֹמֵר לְמֹשֶׁה וְאֶהֱרָן 'יֵרָא ה' עֲלֵיכֶם וְיִשְׁפֹט, אֲשֶׁר
הִבֵּאתֶם אֶת רִיחֹנוּ בְעֵינֵי פֶרְעָה' וְכו'. וְאֵ"כ לִפְיָז מִבּוֹאֵר שְׁכַת זֹו שְׁאֹמְרָה כֵּאֵן
לְמֹשֶׁה 'הַמְבִלִי אֵינְן קִבְרִים וְכו' הֵלֵא זֵה הַדְּבַר אֲשֶׁר דְּבַרְנוּ אֵלֶיךָ בְּמִצְרַיִם חֲדָל
מִמֶּנּוּ וְנַעֲבֹדָה אֶת מִצְרַיִם', הֵרִי הֵם דַתָן וְאֲבִירִים.

ו. אֵלֵא שֶׁהַדְּבָרִים צ"ב שֶׁהֵרִי אֹמְרִים הֵם כֵּאֵן לְמֹשֶׁה רִבִינוּ שְׁכַבֵּר בְּמִצְרַיִם אֹמְרוּ
לוֹ 'חֲדָל מִמֶּנּוּ וְנַעֲבֹד אֶת מִצְרַיִם', וְלֵא מִצִּינוּ שֵׁם שְׁאֹמְרוּ מִלִּים אֵלוּ, רַק אֹמְרוּ
'יֵרָא ה' עֲלֵיכֶם וְיִשְׁפֹט אֲשֶׁר הִבֵּאתֶם אֶת רִיחֹנוּ בְעֵינֵי פֶרְעָה וְבְעֵינֵי עֲבָדָיו לְתֵת
חֶרֶב בְּיָדָם לְהַרְגֵנוּ'. גַּם יֵשׁ לְבֹאֵר מַה כּוֹוֹנֶתָם בְּמִ"שׁ 'חֲדָל מִמֶּנּוּ וְנַעֲבֹדָה אֶת
מִצְרַיִם', דְּמַה הִיתָה טַעֲנַתָם עַל מֹשֶׁה בִּזֵה. גַּם יִל"ע בְּמַה שֶׁהֵרַמְב"ן קֹורָא לְהֵם
'כַּת מִכְחַשַׁת בְּנִבְיָאוּ', שִׁמְכַחִישִׁים נְבוֹאת מֹשֶׁה, וְהִיב"ע מְכַנֵּה אוֹתָם 'רִשְׁעֵי הַדּוֹר',
דְּמִדּוֹע נִקְרָאִים בְּכִינוּיִים הַלְלוּ.

ז. [שְׁמוֹת ב', י"ג] וְיִצְאָ בְיָוִם הַשְּׁנִי וְהִנֵּה שְׁנֵי אַנְשִׁים עֲבָרִים נִצִּים וְיֹאמֵר לְרָשָׁע לְמָה
תִּפְּהָ רַעְפָּךָ. וְבִרְשִׁי, 'שְׁנֵי אֲנָשִׁים עֲזָרִים – דַתָן וְאֲזִירִים'. כֵּאֵן אֲנוּ פּוֹגְשִׁים לְרֵאשׁוֹנָה
אֶת שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים הַלְלוּ, דַתָן וְאֲבִירִים, כְּשֶׁהֵם רִבִים בִּינֵיהֶם, וְאֶחָד מֵהֶם מִכָּה אֶת
רַעְהוּ, וְכֵן מִבּוֹאֵר בְּתֵרְגוּם יב"ע 'וְנִפְקָ בְיָוִם תִּנְיָיָא וְאֹדִיק וְהָא דַתָן וְאֲבִירִים גּוֹבְרִין יְהוּדָאִין
נִצְוּ. וְכֵד חֶמָא דִּי זְקַף דַתָן יָדֵיהֶם עַל אֲבִירִים לְמִימְחִיָה אֲמַר לֵיה לְמָא אֲנָתָּ מְחִי לְחִבְרָךְ, וְהִינֵנוּ שְׁדַתָן
הִיָה זֵה שֶׁהֵרִים יָדוֹ לְהַכּוֹת אֶת אֲבִירִים, וְאֵ"ל מֹשֶׁה לְדַתָן, 'רִשְׁע לְמַה תִּכָּה רַעְךָ',
וְכִי רִשְׁי 'אֶף עַל פִּי שְׁלָא סִכְסוּ, נִקְרָא לְקַע זֵהסִמַּת יָד. לַעַךְ – לְקַע כְּמוֹתָךְ'. הֵנָּה קֹרָא
הַכְּתוּב לְכָל אֶחָד מֵהֶם בְּתוֹאֵר 'רִשְׁע', וְהִנֵּחָה לְמַה שְׁקָרָא לְדַתָן רִשְׁע, מִשׁוּם
שֶׁהֵרִים יָדוֹ לְהַכּוֹת אֲבִירִים, אֲבָל מַה זֵה שְׁקָרָא לְאֲבִירִים רִשְׁע, וְהֵרִי הוּא הִיָה
הַמּוֹכָה וְלֵא הַמְכָה.

ח. וְהִנֵּה עֵנָה דַתָן לְמֹשֶׁה 'מִי שְׁמַךְ לְאִישׁ שֶׁר וְשִׁפְט עֲלֵינוּ', בֵּא אֵלָיו בְּטַעֲנָה שְׁעוֹשָׁה
מֹשֶׁה עֲצָמוֹ לְאִישׁ שֶׁר וְשׁוֹפֵט, כְּלוֹמֵר מִמוֹנָה וּמִנְהִיגָה, מְבִלִי שְׁנַתְּמֵנָה לְזֵה ע"י אִי
מִי. וְיֵשׁ לְהַבִּינְךָ, מַה כּוֹנֵתוֹ בִּזֵה, וְכִי מִי הִיָה אֹמְרוֹ לְמִנּוֹת אֶת מֹשֶׁה לְשׁוֹפֵט, עַד
שְׁשׁוֹאֵל מִי שְׁמַךְ וְכו'. וּמִצְאָנוּ בְּמִדְרַשׁ רַבָּה [א' ל'ז] 'מִי שְׁמַךְ לְאִישׁ שֶׁר וְגו', ר' יְהוּדָה
אֹמֵר בֵּן כ' שָׁנָה הִיָה מֹשֶׁה בְּאוֹתָה שְׁעָה אֹמְרוֹ לוֹ עַדִּין אֵינְן אֶתָה רְאוּי לְהִיֹּת שֶׁר וְשׁוֹפֵט עֲלֵינוּ לְפִי
שֶׁבֵן אַרְבַּעִים שָׁנָה לְבִינָה, וְר' נַחֲמִיָה אֹמֵר בֵּן אַרְבַּעִים שָׁנָה הִיָה, אֹמְרוֹ לוֹ וְדָאֵי שְׁאֶתָה אִישׁ אֵלֵא
שְׂאֵי אֶתָה רְאוּי לְהִיֹּת שֶׁר וְשׁוֹפֵט עֲלֵינוּ, וְהִינֵנוּ שְׁלֵר' נַחֲמִיָה אַע"פ שְׁמִצְד גִּילּוֹ שֶׁל מ"ר
רְאוּי לְהִיֹּת שֶׁר וְשׁוֹפֵט, מ"מ טַעֲנוּ שְׂאֵינְךָ אֶתָה רְאוּי לְהִיֹּת שֶׁר וְשׁוֹפֵט, אֲבָל לֵא
נִתְבָּאֵר טַעֲנַתָם, מִדּוֹע אֵינְךָ רְאוּי לְזֵה. וּמ"מ שְׁמַעֲנוּ מִזֵה, שֶׁהִיָה בְרוּר לְהֵם, שְׁמ"ר
פּוֹנָה אֵלֵיהֶם וּמַעִיר לְהֵם עַל הַתְּנַהֲגוּתָם, מְכָה הִיֹּתוֹ שֶׁר וְשׁוֹפֵט, אֵלֵא שְׁאֹמְרוֹ לוֹ,
שֶׁהֵם אֵינֵם מְקַבְּלִים אוֹתוֹ עֲלֵיהֶם לְשֶׁר וְשׁוֹפֵט, וּמִזֵה נִלְמַד, שְׁכַבֵּר אֵז נִתְנָה לְמִש"ר

הסמכות והמנהיגות, להנהיג ולהדריך את בני, אלא שהם, דתן ואבירם לא קבלו זאת, ולא הסכימו לקבל את מרותו.

ט. שנינו בגמ' מגילה [י"ד, א'] 'תנו רבנן: ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל, שבע נביאות מאן ניהו? שרה, מרים, דבורה, חנה, אביגיל, חולדה, ואסתר. מרים - דכתיב [שמות ט"ו, כ'] 'ותקח מרים הנביאה אחות אהרן' ולא אחות משה? - אמר רב נחמן אמר רב: שהיתה מתנבאה כשהיא אחות אהרן, ואומרת: עתידה אמי שתלד בן שיושיע את ישראל. ובשעה שנוולד נתמלא כל הבית כולו אורה, עמד אביה ונשקה על ראשה, אמר לה: בתי נתקיימה נבואתיך. וכיון שהשליכוהו ליאור - עמד אביה וטפחה על ראשה, ואמר לה: בתי, היכן נבואתיך? היינו דכתיב וחתצב אחתו מרחק לדעה - לדעת מה יהא בסוף נבואתה'. והביאו רש"י שם במקום.

י. ובמדרש רבה עה"פ [ד', י"ג] 'שֶׁלַח נָא בְיַד תְּשַׁלַּח, 'ורבנן אמרי סבור אתה שהיה מעכב משה לילך אינו כן, אלא כמכבד לאהרן שהיה משה אומר עד שלא עמדתי היה אהרן אחי מתנבא להם במצרים פ' שנה, הוא שכתב (יחזקאל כ) ואודע להם בארץ מצרים, ומנין שאהרן היה מתנבא שכן הוא אומר (שמואל א ב) 'זיבא איש האלהים אל עלי ויאמר אליו כה אמר ה' הנגלה נגלית אל בית אביך בהיותם במצרים לבית פרעה ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן', אמר משה עכשיו אכנס בתחומי של אחי ויהיה מיצר, בשביל כך לא היה מבקש לילך'.

טירון היה משה

יא. ונמצינו למדים שמרים נתנבאה עוד טרם לידת משה, ואהרן היה מתנבא כל אותם שנים במצרים, וא"כ מילתא דפשיטא, וק"ו הוא, שמשה היה מתנבא כבר בעת ההיא, בטרם נבואת הסנה, ונמסר לו דבר זה, שעליו הוטלה אדרת ההנהגה של עם ישראל, וצריך ללמד ולהדריך בדרך הישרה, כדי שיהיו ראויים לצאת מעבדותם. אבל עדיין לא נאמר לו שהוא יהיה זה המוציאם ממצרים, דזה היה רק בנבואת הסנה. ובמדרש רבה עה"פ 'ויאמר אנכי אלוקי אביך' שנינו 'אמר רבי יהושע הכהן בר נחמיה בשעה שנגלה הקדוש ברוך הוא על משה טירון היה משה לנבואה, אמר הקדוש ברוך הוא אם נגלה אני עליו בקול גדול אני מבעתו, בקול נמוך בוסר הוא על הנבואה, מה עשה נגלה עליו בקולו של אביו'. ומ"ש 'טירון היה משה' פי' המפרשים שלא הורגל עדיין בנבואה, ומשמע מזה שזו הייתה נבואתו הראשונה. אבל א"א לומר כן, דמאי שנא נבואת משה משאר הנביאים, שלא נזכר בהם ענין הטירון, ולא נאמר בהם 'אנכי אלוקי אביך'.

יב. אלא ביאור הדברים הוא בדיוק להיפך, שכבר נתנבא משה עוד בהיותו במצרים ולא פסקה מאז נביאותו, אבל הייתה נבואה זו כשאר הנביאים, ועכשיו בנבואת הסנה, נתגלה עליו השי"ת בדרגה מיוחדת של נבואה, שעדיין לא הורגל בה. וכמבואר בפ' בהעלותך 'ויאמר שמעו נא דברי אם יהיה נביאכם ה' במראה אליו אתודע, בחלום אדבר בו. לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא. פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידת ותמנת ה' יביט'. ופי' רש"י שם 'אם יהיו לכם נביאים, ה' במראה אליו אתודע - שכינת שמי אין נגלית עליוק צאספקלריא המאירה אלא בחלום וחזיון'. ומראה ולא בחידות - מראה זה מראה דבור, שאני מפרש לו דבורי במראה פנים

קצו ואיני סותמו לו בחידות, כענין שנאמר ליחזקאל (יחזקאל יז, ב) חוד חידה וגו'. וז"ל הרמב"ם הלכות יסודי התורה פ"ז ה"ו ז'מה הפרש יש בין נבואת משה לשאר כל הנביאים שכל הנביאים בחלום או במראה ומשה רבינו מתנבא והוא ער ועומד שנאמר ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול, כל הנביאים על ידי מלאך, לפיכך רואים מה שהם רואים במשל וחידה, משה רבינו לא על ידי מלאך שנאמר פה אל פה אדבר בו, ונאמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים, ונאמר ותמונת ה' יביט כלומר שאין שם משל אלא רואה הדבר על בוריו בלא חידה ובלא משל, הוא שהתורה מעידה עליו במראה ולא בחידות שאינו מתנבא בחידה אלא במראה שרואה הדבר על בוריו. וא"כ עד עכשיו הייתה נבואת משה כנבואת שאר הנביאים באספקלריא שאינה מאירה, ועכשיו נגלה עליו ה' בדרגת הנבואה שעתיד לעמוד בה כל ימי חייו, ולזה היה עדיין טירון, שלא היה מורגל בה.

יג. והשתא לפי"ז הוא מוכן מאד, שהדבר הזה היה ידוע לכל בני"י, שמשה נתמנה למנהיג על עם ישראל ע"י הבוי"ת, וכל דבריו הם בנבואה מהשי"ת, אבל דתן ואבירם לא הכירו בו כמנהיג ולא קבלו את מרותו, משום שכפרו בנבואתו ולא האמינו בה. ולכן אמרו לו 'מי שמך לאיש שר ושופט עלינו', והיינו שאין מי שמינה אותך למנהיג עלינו, ואתה מתנשא מעצמך להיות למנהיג, ומה שאתה אומר שכך קבלת בנבואה, אין אנו מאמינים לך בזה. ונראה שסיבת הדבר שסירבו להכיר ולקבל מנהיגותו של משה, הוא מפני שהם עצמם היו חשובים ונכבדים מאד במצרים, ויתכן שהם עצמם היו מנהיגי הדור ההוא טרם שבא משה, ולכן חששו מפניו שבא להדיחם ממעמדם הנכבד, ולסלקם ממנהיגותם, ובזה קמה לה הנגיעה הנוראה בלבם, והיא הייתה סיבת הכחשת נבואת משה ואי הכרה בו.

עשירים ונכבדים

יד. ויש כמה הוכחות וראיות על מעמדם ונכבותם של דתן ואבירם. א) שהיו עשירים, שהרי יתבאר בסמוך שמ"ש ה' למשה 'כי מתו כל האנשים' הכונה שדתן ואבירם ירדו מנכסיהם ונעשו עניים, ומוכח דעד עכשיו היו עשירים ונכבדים, כי העשירים תמיד נכבדים וחשובים. ב) במה שיתבאר בסמוך שהם הלשינו לפרעה, מוכח שהיה בידם להכנס לפרעה בקלות בכל עת שירצו, וזה יתכן רק אם הם אנשים חשובים. ג) משנ"ת לעיל שהם היו משוטרי בני ישראל, שהיו ממונים על עבודת העם, והשוטרים היו חשובים ונכבדים, כמ"ש בפ' בהעלותך ובמדבר י"א, ט"ז] 'אֶסְפֶּה לִּי שְׁבָעִים אִישׁ מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִדְעוּ פִּי הֵם זְקֵנֵי הָעָם וְשֹׁטְרָיו' וברש"י שם, 'אותם שאתה מכיר שנתמנו עליהם שוטרים צמלרים צעזעו פרך והיו מרחמים עליהם ומוכיס על ידם, שנאמר (שמות ה, יד) ויכו שוטרי בני ישראל, עתה יתמנו בגדולתן כדרך שנלטעו בצרתן, ונעשו סנהדרין כולם. וכן מצינו בפ' שלח ברש"י 'כלם אנשים – כל אנשים שנמקרא לשון חשיבות, ואתה שעה כשרים היו, וא"כ כשאמר 'מתו כל האנשים' משמע שהיו חשובים, כי אל"כ לא היו מכוונים 'אנשים'. ד) ממ"ש בסו"פ שמות, 'ויבאו שטרי בני"י ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה לעבדיך' ונת"ל

שהיו אלו דתן ואבירם, וחזינן שאע"פ שירדו מנכסיהן עדיין היו חשובים מספיק בכדי להכנס לפרעה ולצעוק עליו, ומה שירדו מחשיבותם זה רק כלפי בני, שכבר לא נתחשבו בדעתם, וכנת"ל, אבל אצל פרעה עדיין חשובים היו. ה) בפ' קרח כתיב וַיִּקַּח קָרַח בֶּן יִצְחָר בֶּן קָהָת בֶּן לֵוִי וְדָתָן וְאַבְיָרָם בְּנֵי אֱלִיָּאָב, נְשִׂיאֵי עֲדָה קְרָאֵי מוֹעֵד אֲנָשֵׁי שֵׁם, הרי שתארו בתארים נכבדים מאד, ו'קריאי מועד' פרש"י בתחילת במדבר 'סנקלאיס לכל לזכר חשיבות בעליה'.

טו. ולכן מיד אחרי מעשה זה, כתיב [ב', ט"ו] וַיִּשְׁמַע פְּרָעָה אֶת הַדְּבָר הַזֶּה וַיִּבְקֹשׁ לְהַרְגֵּם אֶת מֹשֶׁה וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פְרָעָה, וברש"י [והוא ממדרש תנחומא כאן] זינמט פרעה – סס הלקינו עליו, והיינו שמרוב חששם ממשה שבגללו עומדים הם לרדת מדרגתם, ולהסתלק ממנהיגותם, הלכו להלשין על משה לפני פרעה בכדי שיהרגנו, ויוסר מעליהם האיום הנורא הזה של ירידה מגדלותם. ולהלן כתיב [ד', י"ט] וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְיָן לֵךְ שָׁב מִצְרָיִם כִּי מָתוּ כָּל הָאֲנָשִׁים הַמְּבַקְשִׁים אֶת נַפְשְׁךָ, וברש"י 'כי מתו כל האנשים – מי סס, לתן ואבירם. חיים היו, ללא קירדו מנכסיהם, והעני תקוב כמת', והכונה שהם היו המבקשים את נפשו כשברח, והם עדיין מבקשים את נפשו מהטעם שנת"ל, אבל אין למשה מה לחשוש מפניהם משום שנעשו עניים. ויש לעיין בזה, חדא, שאם אומר לו הקב"ה לך שוב מצרים, הרי שוב אין לו לחשוש כלל משום דבר, ופשוט הדבר שאם שמע בנבואה ללכת מצרימה, ודאי שילך, ומדוע צריך הבוי"ת להרגיע את משה 'כי מתו' וכו'. ותו, דאם אכן יש לו לחשוש, הרי עיקר החשש הוא מפרעה שכבר רצה להרגו, אלא שמשה ברח ממנו, ועכשיו כשחוזר ישוב פרעה להרגו, ומה זה נוגע לדתן ואבירם, והם כבר אינם בפרשה, והעסק עכשיו הוא עם פרעה. ועו"ק, דמה מועיל מה שירדו מנכסיהם, אבל עדיין הם קיימים ויכולים להרע לו אם ירצו.

טז. ונראה הביאור, דבאמת לא חשש משה כלל מפרעה, וכמשנ"ת, אלא חשש משה שאם יבוא ויאמר לבני את נבואתו, שצוהו השי"ת לומר להם שהגיעה עת הגאולה, יקומו דתן ואבירם ויכחישו שוב נבואתו לעיני כל העם, ויבטלו כליל את כל דבריו, והעם יקבל דבריהם, כי דתן ואבירם היו המנהיגים וכנ"ל, ומה תועלת יש בהליכתו למצרים. וע"ז אמר לו הקב"ה, כי מתו כל האנשים שירדו מנכסיהם, ושוב אינם חשובים כלל, ואין העם מתחשב בדבריהם, וישמעו לקולך. ואע"פ שבעיני פרעה עדיין היו חשובים וכנת"ל, מ"מ מזה לא חשש כלל משה וכנת'.

יז. והנה כשבא משה ממדין למצרים נאמר [ד' כ"ט] וַיִּלֶךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֵּאָסְפוּ אֶת כָּל זִקְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל. וַיְדַבֵּר אֶהֱרֹן אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה וַיַּעַשׂ הָאֲתָת לְעֵינֵי הָעָם. וַיֵּאָמֶן הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי פָקַד ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת עֲנָיִם וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ. ובכאן באמת לא עמדו דתן ואבירן להכחיש את דברי משה ואהרן, וכמו שהבטיחו הבוי"ת"ש, משום שגם אילו היו מדברים נגד משה ואהרן, לא היו דבריהם נחשבים כלל וכמשנ"ת, כי ירדו מגדולתם, ולכן נמנעו מלחלוק

על משה. אכן אחרי שבאו משה ואהרן אל פרעה, ואמרו לו לשלח את בני, וכתוצאה מכך הכביד את ידו ועבודתו על בני, אז מצאו עוז בנפשם, לעמוד ולדבר כנגד משה ואהרן, ולומר להם 'ירא ה' עליכם וישפט, אשר הבאשתם וכו', וכונתם הייתה לומר בזה, כי לא יתכן הדבר שקבל משה נבואה מה' לבוא אל פרעה, ולהוציא את בני ממצרים, כי א"כ מדוע נעשה גרוע יותר מאשר היה קודם לכן, ואם ברצון ה' לגאול את ישראל, לא היה מכביד את העבודה, אלא להיפך, ולכן ברור מתוך כך, שאין דברי משה אמת ואינו נביא ה', ולא שלחו ה' לגאול את העם. וזה היה המשך לכפירתם בנבואת משה וכנת"ל, אלא שעכשיו מצאו את ה' הוכחה' לזה. ולזה גם נתכוונו במ"ש על ים סוף 'הלא זה הדבר' וכו' חדל ממנו ונעבדה את מצרים, והיינו שדרשו אז ממשה לחדול מלעשות פעולות לגאולת ישראל, משום שגורם רעה ע"ז, ואין כל נבואה מה' על זה, ויש להמשיך לעבוד את מצרים, עד בוא העת האמיתית לגאולה. ושוב באו עכשיו עם 'הוכחה' שצדקו אז בדבריהם, שהרי הם בסכנת מות שפרעה ומצרים רודפים אחריהם להרגם, וזו 'ראיה', שיציאת מצרים לא היתה ע"פ ה' ולא נאמרה למשה כל נבואה ע"ז, והוציא את בני ממצרים ע"פ דעתו בלבד, שהרי לא יתכן שה' יוציאם ממצרים וישלח את פרעה לרדוף אחריהם.

ית. כ' רש"י עה"פ 'וחמשים עלו בני מארץ מצרים' 'חמוקים, אחד מתמסק ילאו, ולרענע חלקים מתו בקלקת ימי אפילס'. ובמדרש, 'ולמה הביא עליהם חשך, לפי שהיו בישראל, רשעים גמורים, שהיו ממונים פטרונין מן המצריים. והיה להם שם גדולה ועושר גדול, ולא היו רוצים לצאת ממצרים, אמר הקדוש ברוך הוא אם אני הביא עליהם מכה בפרהסיא וימותו, יאמרו המצרים כשם שהוא מכה אותנו כן מכה את ישראל, לכך הביא החשך, כדי שלא יראו המצריים מפלתם של אותם הרשעים'. והקשו המפרשים א"כ מדוע לא מתו דתן ואבירם, בימי החשך כמו שאר המתים שלא רצו לצאת. ולפמשנת"ל י"ל, דכל אלו שלא רצו לצאת, מבואר במדרש שהיה זה מחמת שהיתה להם שם גדולה וכבוד ועושר, והרי נאמר 'ויאמן העם' הרי שהאמינו בנבואת משה, אבל לא רצו להפרד מעושרם ומגדולתם. משא"כ דתן ואבירם הרי ירדו מנכסיהם, וירדו מחמת זה מגדולתם, ועיקר מה שסירבו למשה היה מכח טענתם שאין כלל ציווי מהבורא ע"ז, ולא הגיעה שעת גאולתם, ומשה אינו נביא כלל, ומדבר מתוך לבו, ומחמת זה גם כפרו במנהיגותו, ובזה לא חטאו בכלום, כי באמת עדיין לא ניתנה תורה, ולא היו חייבים להאמין בנבואת משה, ולא עברו בזה שום עבירה, וכמ"ש ששמה עצמו אמר [ד', א'] 'והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי כי יאמרו לא נראה אליך ה'', שמזה בדיוק חשש משה, משום שלא היו מצווין להאמין לו ולא היה להם שום חיוב בזה, והיה צריך לעשות אותות והוכחות שאכן הוא נביא ה' ושליחו, וא"כ מה שלא רצו דתן ואבירם לקבל דבר זה ולא האמינו לו, לא היה בזה שום חיוב מיתה.

תלונות בני ישראל

ט. ולהלן כתיב [ט"ז, ב'] וַיִּלּוּנוּ כָּל עֵדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהָרֹן בַּמִּדְבָּר. וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי יִתֵּן מוֹתֵנוּ בְיַד ה' בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל סִיר הַבָּשָׂר בְּאֹכְלֵנוּ לֶחֶם לְשֹׁבַע כִּי הוֹצֵאתֶם אֹתָנוּ אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהַמִּית אֶת כָּל הַקְּהָל הַזֶּה בְּרָעַב. מִילַת וַיִּלּוּנוּ יֵשׁ בָּהּ קְרִיאָה וּכְתִיב, דְּכַתִּיב וַיִּלְיִנוּ וְקָרִינָן וַיִּלּוּנוּ, וְהַהֲבָדֵל בֵּין ז' ל"ז הוּא גְדוּל. שׁוּׁלְיִנוּ מִשְׁמַעוֹתָיו הוּא שְׁמַלְיָנִים אַחֲרָיִם, כְּלוּמַר שְׁמַעוֹרָרִים וּמִסִּיתִים אַחֲרָיִם לְהַתְלוּנָן, וְכִמוּ שִׁיתְבָּאָר בְּסִמּוּךְ אוֹת י"ט בְּרִשׁ"י, וְאִילוּ וַיִּלּוּנוּ הַפִּירוּשׁ הוּא שֶׁהֵם עֲצָמָם מִתְלוּנָנִים. וְא"כ צ"ב בְּזוֹהַ, מַה מִּשְׁמַעוֹתָיו שֶׁל הַקְּרִיאָה וְהַכְּתִיב כֹּאן. עוֹד צ"ב מ"ש בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל סִיר הַבָּשָׂר, בְּאֹכְלֵנוּ לֶחֶם לְשֹׁבַע, וְזוֹהַ תְּמוּדָה מְאֹד, דְּמִי נִתֵּן לָהֶם בָּשָׂר בְּמִצְרַיִם, וְהִלָּא גַם הַלֶּחֶם אֲשֶׁר אִכְלוּ הִיָּה מִמֶּה שֶׁנִּתְּנוּ לָהֶם הַמִּצְרַיִם, כִּי הָרִי לֹא קָבְלוּ שׁוּם שֶׁכֵּר עַל עֲבוּדָתָם, וּמִנִּיץ לָהֶם כֶּסֶף לְקִנּוּת מֵאֹכְלִים, אֲלֵא שֶׁלֶּחֶם קָבְלוּ בְּמִידָה קְצוּבָה, וְעַלִּיו נֹאמַר 'הָא לְחֵמָא עוֹנִיא דִּאֲנָנוּ אֲבַהֲתָנָא בְּמִצְרַיִם', כְּדִי שִׁיְהִיָּה לָהֶם כּוּחַ וְיִכּוּלֵת לְעֵבֹד, וְלֹא הִיָּה בּוּ כְּדִי שְׁבִיעָה, וְאִיךְ אָמְרוּ 'לֶחֶם לְשֹׁבַע', וּבָשָׂר, מֵאֵן דְּכֵר שְׁמִיָּה, וְאִיךְ אָמְרוּ 'עַל סִיר הַבָּשָׂר'. וְיִוְתֵר שֶׁהִבִּיטוּי 'בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל סִיר הַבָּשָׂר' מִשְׁמַעוֹתָיו שֶׁהִיָּה סִיר עֲמוּס בָּשָׂר וְהָיוּ יוֹשְׁבֵינָן עַלִּיו יֹשִׁיבָה אֲרוּכָה וּמִתְעַנְּגִים, וְאִיךְ אָפְשָׁר. וּבְסַפְרֵי פ' בְּעִלּוֹתְךָ עַד"פ זְכַרְנוּ אֶת הַדְּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חֲנָם', 'זְכִי יֵשׁ בְּעֵינֵי שֶׁהָיוּ הַמִּצְרַיִם נוֹתְנִים לָהֶם דָּגִים בְּחֹם וְהִלָּא כְּבֵר נֹאמַר וְעַתָּה לָכוּ עֲבַדוּ וְתִבְנוּ לֹא יִתֵּן לָכֶם (שְׁמוֹת ה' יח) אִם תִּבְנוּ לֹא הָיוּ נוֹתְנִים לָהֶם בְּחֹם, דָּגִים הָיוּ נוֹתְנִים לָהֶם בְּחֹם וְמָה אֲנִי אוֹמֵר חֲנָם, חֲנָם מִן הַמִּצְוֹת, וְהִבִּיאָנוּ רִשׁ"י שֵׁם בְּמִקּוּם. וְא"כ ק"ו שֶׁלֹּא נִתְּנוּ לָהֶם בָּשָׂר. עוֹד צ"ב מְדוּעַ נִכְתַּב פְּעַמִּים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפִרְשָׁה זוֹ, דִּאֲחֲרֵי שֶׁכְּתַב וַיִּלּוּנוּ כָּל עֵדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכוּ', אֵיךְ צוֹרֵךְ לְחַזֵּר וּלְכַתּוּב וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁהָרִי בְּהֵם מְדַבֵּר הַפְּסוּק, וְהִיָּה דִי לְכַתּוּב וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם 'מִי יִתֵּן מוֹתֵנוּ וְכוּ'. עוֹד צ"ב שֶׁבְּפִסּוּק הַרְּאִשׁוֹן לֹא נֹאמַר רַק וַיִּלּוּנוּ, וְלֹא פִירֵשׁ עַל מַה הִיָּתָה הַתְּלוּנָה, וְמָה תּוֹכְנָה. אֲמַנָּם רִשׁ"י פִי' לְפִי שְׁלָלָה הַלֶּחֶם אֲבָל בְּתוֹרָה לֹא נִתְּפַרֵשׁ כְּלוּם. עו"ק, מַה פִּירוּשׁ הַמִּילָה 'בְּמִדְבָּר' בְּסוּף הַפְּסוּק הַרְּאִשׁוֹן, וְהָרִי כְּבֵר נִזְכָּר שֶׁבָּאוּ כָּל הָעֵדָה לְמִדְבַר סִינַי, וְא"כ אִי"צ לְהַזְכִּיר שֶׁהַתְּלוּנָה הִיא בְּמִדְבַר.

ב. [שם, ו'] וַיֹּאמְרוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֲרַב וַיְדַעְתֶּם כִּי ה' הוֹצִיא אֶתְכֶם מִצְרַיִם. וְרִשׁ"י וַיְדַעְתֶּם כִּי ה' הוֹצִיא אֶתְכֶם מִצְרַיִם מִצְרַיִם – לְפִי שֶׁאֲמַרְתֶּם לָנוּ כִּי הוֹצֵאתֶם אוֹתָנוּ, תְּדַעוּ כִּי לֹא אֲנַחְנוּ הַמוֹלִיאִים אֲלֵהֶם ה' הוֹצִיא אֶתְכֶם, שְׂיִגִּזוּ לָכֶם אֵת הַסְּלִיו'. וְבִקְרָא וְרִאִיתֶם אֶת כְּבוֹד ה' בְּשִׁמְעוֹ אֶת תְּלִנְתֵיכֶם עַל ה' וְנִחַנּוּ מָה כִּי (תְּלוּנוֹ) תְּלִינוּ עֲלֵינוּ. וְרִשׁ"י כִּי תְּלִינוּ עֲלֵינוּ – שֶׁתְּרַעֲיָנוּ עֲלֵינוּ אֵת הַכֹּל, אֵת צְנִיכָם וְנִסְיָכָם וְצְנוּתֵיכֶם וְעַרְב רַב, וְעַל כְּרַחֲמֵי אֱלֹהֵינוּ לְפָרֵץ תְּלִינוּ צְלָשׁוֹן תְּפַעֲלוּ מִפְּנֵי דְגִשׁוֹתָיו וְקִרְיָתוֹ, שֶׁאֵלּוּ הִיָּה רַפָּה הִיָּתִי מִפְּרָצוֹ צְלָשׁוֹן תְּפַעֲלוּ, כְּמוֹ (שְׁמוֹת יז ג) וַיִּלֶּן הַעַם עַל מֹשֶׁה, אוֹ אִם הִיָּה דְּגוּשׁ וְאִין

בו יו"ד ונקרא תלונו, הייתי מפרשו לטון תלונו, עכשיו הוא משמע תלינו את אחריס, כמו במרגלים (במדבר יד לו) וילינו עליו את כל העדה. הנה פירשו מלשון לגרום לאחריס להתלונן, אבל הרי גם כאן יש קרי וכתוב, ומה שפרש"י הוא רק לפי הקרי שקורין 'תלינו', אבל הכתיב הוא 'תלונו', ומשמעותו שאתם בעצמכם מתלוננים עלי.

כא. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתַת ה' לְכֶם בְּעָרֵב בְּשָׂר לְאָכַל וְלֶחֶם בְּבִקָּר לְשֹׁבַע בְּשִׁמְעֵה ה' אֶת תְּלַנְתִּיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם מְלִינִם עָלָיו וְנַחֲנוּ מָה לֹא עָלִינוּ תְּלַנְתִּיכֶם כִּי עַל ה'. וברש"י 'אשר אתם מליננס עליו - את האחריס הסומעיס אתכם מתלוניס'. וצ"ב הרי כבר נאמר פ' ו' ויאמר משה ואהרן אל כל בני ישראל' וכו', ומדוע חזר ואמר כאן ויאמר משה' וכו', ואם תאמר שהוא מפני ששם דברו משה ואהרן גם יחד, וכאן דבר רק משה, היא גופא תקשי, מה נשתנה מדיבור קודם לדיבור זה, ששם דברו שניהם, ובזה דבר רק משה.

כב. והנראה בביאור הענין, שיסוד התלונות של בני"ע על משה ואהרן, היו ע"י דתן ואבירם, אשר הם היו רוח החיה בענין זה, והיו מסיתים את בני"ע נגד משה ואהרן, בכל ענין ובכל זמן ובכל הזדמנות, וטענתם בפיהם, שאין כאן שום נבואה מאת ה', ואין כאן רצון וציווי ה', אלא הכל הוא מדעתם ורצונם וסברתם של משה ואהרן, ומכיון שאין זה ברצון ה', מובן ממילא שיש בעיות ותקלות על כל צעד ושעל, ואין מים ואין אוכל ואין כלום. ועצם הדבר שנמצאים במדבר במקום שומם שאין בו נפש חיה ואין בו שום מקור מחיה ולא מזון, זו הראיה שאין זה ברצון ה', כי אם היה זה בציווי וברצונו, הרי היה מוליך את הקהל במקום שיש בו מקורות מזון ומחיה, מקומות מיושבים בבני אדם, ולא במדבר שממה. ולכן המסקנא המתבקשת היא, שלא היו צריכים לצאת כלל ממצרים, ולא נצטוו ע"י הבורא ביציאה זו, אלא משה ואהרן עשו זאת ע"פ דעתם שלהם.

כג. ובזה מתבאר מ"ש בפ' ב' (וילינו) וילוננו כל עדת בני ישראל על משה ועל אהרן במדבר'. דיש כאן קרי וכתוב, והכתיב הוא וילינו', משום שהדבר התחיל ממה שהסיתו דתן ואבירם את בני"ע, ולכן וילינו' שהוא לשון שמלינים את האחרים. וההסתה היתה על עצם מה שהגיעו למדבר, וזה מ"ש 'במדבר', שזה גופא היה תוכן ההסתה, שהביאו אותם למדבר, ואמנם אז גם כלה הלחם מכליהם, כמ"ש רש"י, ולכן נפלה ההסתה על אזנים קשובות, שהנה באו למדבר שמים, ואין כבר לחם בכליהם, וזו אשמתם של משה ואהרן, שעושים כל זה על דעתם בלבד. והתוצאה היא וילוננו', שהיא לשון תלונה, ששבו בני"ע להתלונן ע"פ דברי דתן ואבירם, על מה שבאו למדבר.

כד. ומיד אח"ז אמר ויאמרו אליהם בני ישראל מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר'. חזר הכתוב ואמר ויאמרו בני ישראל'. ויש לדייק שבפסוק הקודם נאמר 'כל עדת בני ישראל' וכאן אמר 'בני ישראל', אבל הכוונה שלעיל התלוננו כל בני"ע מחמת הסתת דתן ואבירם, אבל עכשיו, אחרי שכבר התחילה רוח של תלונות וטענות, באו דתן ואבירם לבדם אל משה, ולכן כתיב

'בני ישראל', שהכונה יחידים מבנ"י, והם דתן ואבירם, ואמרו 'מי יתן מותנו וכו', וזו היא שפתם ולשונם, בדיוק כמו בים סוף שאמרו שם 'כי טוב לנו עבד את מצרים ממותנו במדבר', ולכן גם היו יכולים לומר 'בשבתנו על סיר הבשר', כי מחמת היותם שוטרים, זכו לאוכל ומזון איכותיים יותר משאר העובדים, ופרעה נתן להם גם לחם לשבע וגם בשר בשפע. ומצאתי באור החיים שכ' 'מכאן אתה למד כי מדברי לשון הרע זה הם אותם שלא היו עליהם עול סבלות מצרים והם השוטרים, כי המעונים סובלי עול הגלות לחמא עניא אכלו במצרים. ואולי שהם הרשומים ברשע הוא דתן ואבירם', ודו"ק.

כה. וממשיכים דתן ואבירם 'פִּי הוֹצֵאתֶם אֶתְנוּ אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהִמִּית אֶת כָּל הַקְּהָל הַזֶּה בְּרָעַב'. כלומר, אתם הוצאתם אותנו ממצרים על דעתכם בלבד, ולא ה' אמר לכם להוציא אותנו ממצרים, ולכן הבאתם אותנו למדבר, כי אינכם יודעים את הדרך ללכת במקום ישוב, ואילו ה' היה המוציא, לא היה מביא אותנו למדבר. ולכן אמרו 'להמית את כל הקהל הזה', והיו צריכים להמשיך ולומר 'להמית אותנו', אלא משום שרק דתן ואבירם היו המדברים, לכו אמרו בלשון זו, שאתם גורמים מיתה לכל הקהל הזה, ולא רק לנו.

כו. 'וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל'. משה ואהרן משיבים לכל בני ישראל, 'עָרַב וַיִּדְעַתֶּם כִּי ה' הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, וּבִקֶּר וַרְאִיתֶם אֶת כְּבוֹד ה' בְּשִׁמְעוֹ אֶת תְּלַנְתֵּיכֶם עַל ה' וַנַּחֲנוּ מָה כִּי תִלּוֹנוּ תְּלִינוּ עָלֵינוּ'. כלומר ע"י הבשר שירד בערב, תדעו שלא אנחנו המוציאים אתכם ממצרים, אלא השי"ת הוא המוציא אתכם, וכמ"ש רש"י 'לפי שאמרתם לנו כי הוצאתם אותנו, תדעו כי לא אנחנו המוציאים אלא ה' הוציא אתכם, שיגיז לכם את השליו'. 'בְּשִׁמְעוֹ אֶת תְּלַנְתֵּיכֶם עַל ה'', כלומר שמכיון שלא אנחנו המוציאים אלא השי"ת, נמצא שאין תלונותיכם אלא על ה', והוא שומע ומקבל את דבריכם, וַנַּחֲנוּ מָה כִּי תִלּוֹנוּ תְּלִינוּ עָלֵינוּ', כלומר שאנחנו איננו צד בענין זה, ולכן אין מקום לא לתלונה ולא להלנה, ולכן כתיב ב'קרי וכתוב', כיון שמדברים לכל בני וכו', ולכן לבנ"י אמרו 'תלוננו' שהוא לשון תלונה במה שהתלוננו על משה ואהרן, ולדתן ואבירם אמרו "תלינו" במה שהסיתו את בני להתלונן, שאים מקום לא לזה ולא לזה.

כז. עכשיו פונה משה לדתן ואבירם לבדם ואומר להם 'בְּתַת ה' לָכֶם בְּעָרַב בְּשָׂר לְאָכַל וּלְחֶם בְּבִקֶּר לְשִׁבְעַ', משום שהם אלו שהזכירו בדבריהם בשר ולחם, וכמשנת"ל, החזיר להם, ולהם בלבד, באותה מטבע, אבל שאר בני לא הזכירו בדבריהם כלל לא לחם ולא בשר, אלא רק התלוננו על מה שהביאום למדבר שמם בלא מזון. 'בְּשִׁמְעַ ה' אֶת תְּלַנְתֵּיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם מְלִינִים עָלָיו'. כאן לא אמר ב' לשונות קרי וכתוב, אלא רק 'מלינים' שהיא לשון ברורה של הסתת אחרים להתלונן, וכמ"ש רש"י 'אָזַר אֶתֶּם מְלִינִים עָלָיו – אֵת הַאֲחֵרִים הַקּוֹמְעִים אֶתְכֶם מִתְּלוֹנוֹנִים', משום שמדבר עכשיו רק לדתן ואבירם וכמשנת"ל. ולכן מדבר כאן משה לבדו, משום שאין מחלוקתם של דתן ואבירם אלא בהכחשת נבואתו של משה, וצריך הוא להשיב להם, שהכל הוא בגזירת הבורא.

כח. [וי"ט, ט"ז] וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִישׁ אֶל יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד בִּקְרָה, וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה וַיּוֹתְרוּ אַנְשִׁים מִמֶּנּוּ עַד בִּקְרָה וַיִּרְם תּוֹלְעִים וַיִּבְאֵשׁ וַיִּקְצֹף עֲלֵהֶם מֹשֶׁה. וּבְרַשׁ"י זְיוֹתָרוּ אֲנָקִיס – דַּתָּן וְאֶזְנוֹס. וּבִתְרַגּוֹם יב"ע זְשִׁירוֹ דַּתָּן וְאַבְיָדִם וּגְבִרְיָא חִיבְיָא. וּמְדוּיָק בַּפְּסוּק 'אֲנָשִׁים', שֶׁכֵּבֵר נִתְבָּאֵר שֶׁהוּא לְשׁוֹן חֲשִׁיבוֹת, שֶׁהֵיוּ דַּתָּן וְאַבְיָרִים אֲנָשִׁים חֲשׁוּבִים וְכֹנֵת"ל.

כט. [שם, כ"ז] וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יֵצְאוּ מִן הָעַם לְלֶקֶט וְלֹא מִצְאוּ. וּבַמְדַּרְשׁ תַּנְחוּמָא דְּפוֹס וְרִשָּׁא אֵיתָא 'וַיֵּצֵא בְיוֹם הַשְּׁנַי וְהוּא שְׁנַי אֲנָשִׁים עֲבָדִים נֹצִים מִי הָיוּ דַּתָּן וְאַבְיָרִים וְהֵם שָׂאֲמָרוּ נִתְנָה רֵאשׁ וְנִשְׁוֵבָה מִצְרִימָה (בַּמְדַּבֵּר יֵד) שֶׁהֵמָּרוּ עַל יָם סוּף וְהָן שֶׁהוֹתִירוּ מִן הַמֶּן דְּכֹתִיב וַיּוֹתִירוּ אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ עַד בִּקְרָה (שְׁמוֹת טז) וְהֵם שִׁיבְעוּ לְלֶקֶט וְלֹא מִצְאוּ. וּבִתְרַגּוֹם 'וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נִפְקוּ מִן רִשְׁיָי עִפְא לְמִילְקוֹט מִנָּא וְלֹא אֲשַׁפְּחוּ. וְכֹוֹנְתוּ לְדַתָּן וְאַבְיָרִים שֶׁכֵּר מִכְּנֵה אֹתָם בְּכָל מְקוֹם, כְּמוֹ לְעִיל בְּעַמְדָם עַל יָם סוּף, וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה – וְאֵמְרוּ רִשְׁיָי דְּרָא אֶל מֹשֶׁה, וְהֵם דַּתָּן וְאַבְיָרִים. וְהֵינּוּ שְׂרִצוּ לְהוֹכִיחַ לְכָל הָעַם שֶׁאֵין מֹשֶׁה מִתְּנַבֵּא מִפִּי הַגְּבוּרָה, אֲלֵא אֹמֵר הַכָּל מִדַּעְתּוֹ, וְאֵין בְּדַבְרֵיו כְּלוּם, וְלִכֵּן יֵצְאוּ עַל דַּעַת לְלֶקֶט אֶת הַמֶּן, וְלְהוֹכִיחַ כְּטַעֲנָתָם, אֲבָל לֹא מִצְאוּ. וַיֵּשׁ לְדִיִּיק בְּלִשׁוֹן הַכְּתוּב שֶׁבְּכֹאֵן קוֹרָא לְדַתָּן וְאַבְיָרִים בְּלִשׁוֹן 'מִן הָעַם', וְלֹא כְּמוֹ שֶׁהִיָּה קוֹרָא לְהֵם עַד עַתָּה בְּלִשׁוֹן חֲשִׁיבוֹת – 'אֲנָשִׁים'. וְנִרְאָה לֹוֹמֵר, דְּאַחַר יְרִידַת הַשְּׁלוֹ וְהַמֶּן מִהַשְּׁמַיִם, נִתְבָּרַר לְכָל בְּנֵי, שֶׁמֹּשֶׁה אֵמֵת וְנִבְוֵאָתוֹ אֵמֵת, וְכְמוֹ שֶׁאֵמֵר מֹשֶׁה 'עֲרַב וַיִּדַּעְתֶּם כִּי ה' הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם', כְּלוּמֵר, שֶׁלֹּא כְּמוֹ אֹתָם הִטּוּעֵנִים שֶׁמֹּשֶׁה הוֹצִיא עַד עַצְמוֹ, וְאַחֲרַי שֶׁאֵמֵר מֹשֶׁה שֶׁלֹּא לְהוֹתִיר עַד הַבִּקְרָה, וְדַתָּן וְאַבְיָרִים הוֹתִירוּ, וַיִּרְם תּוֹלְעִים וַיִּבְאֵשׁ, נֹוֹכְחוּ כָל בְּנֵי לְדַעַת שֶׁדַּבְּרֵי דַּתָּן וְאַבְיָרִים בְּטָלִים וּמְבוֹטְלִים וְאֵין בְּהֵם מִמֶּשׁ, וְכָל עֲנִינָם הוּא לְחֻלּוֹק עַל מֹשֶׁה וְלְבַטֵּל דַּבְרֵיו, הַחֲלָה יְרִידָה בְּמַעֲמָדָם וּבְחֲשִׁיבוֹתָם, עַד שֶׁנַּעֲשׂוּ בְּעֵינֵי בְנֵי, כְּהַמּוֹן הָעַם הַפְּשׁוּטִים וְהַשְּׁפָלִים, וּמִרְגַע זֶה וְאֵילָךְ קוֹרָא לְהֵם הַכְּתוּב בְּלִשׁוֹן 'מִן הָעַם', שְׁכִידוּע 'עַם' הֵם הַפְּחוּתִים בְּחֲשִׁיבוֹתָם בְּיִשְׂרָאֵל.

וַיִּחַנּוּ בְּרַפְּיָדִים וְאֵין מַיִם

ל. [וי"ז, א-ג] וַיִּסְעוּ כָּל עֵדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר סִין לְמִסְעֵיהֶם עַל פִּי ה' וַיִּחַנּוּ בְּרַפְּיָדִים וְאֵין מַיִם לְשִׁתּוֹת הָעַם. וַיִּרְבַּ הָעַם עִם מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ תָּנּוּ לָנוּ מַיִם וְנִשְׁתֶּה וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה מַה תְּרִיבוּן עִמָּדִי מַה תִּנְסוּן אֶת ה'. וַיִּצְמָא שָׁם הָעַם לַמַּיִם וַיִּלָּן הָעַם עַל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָמִית אֶתִּי וְאֶת מִקְנֵי בְּצִמָּא. יֵשׁ לְשִׁאוֹל, חֲדָא מְדוּעַ רַבּוּ עִם מֹשֶׁה וְלֹא הִתְפַּלְלוּ וְצַעְקוּ אֶל ה'. וְעוֹד, בְּתַחֲלִילָה כְּתִיב 'וַיִּרְבַּ הָעַם עִם מֹשֶׁה' וְאַח"כּ 'וַיִּלָּן הָעַם עַל מֹשֶׁה'. עו"ק מְדוּעַ אֵמֵר מֹשֶׁה 'מַה תִּנְסוּן אֶת ה'', וְכִי הֵיכָן נִיסוּ אֶת ה' הֲלֹא רַק דְּרִשׁוּ מַיִם מִמֹּשֶׁה. וַיִּקְרָא שָׁם הַמְּקוֹם מִסָּה וּמְרִיבָה עַל רִיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נִסְתָּם אֶת ה' לֵאמֹר הֵיִשׁ יִקְוֶק

בְּקִרְבָּנוּ אִם אֵינִי. ג"ז אינו מובן כלל דבשלמא 'מריבה' על ריב בנ"י, שפיר רבו עם משה, אבל 'מסה' 'על נסתם את ה', 'והיש ה' בקרבנו אם אין, זה לא שמענו ולא ראינו, היכן היה נסיון זה.

לא. אכן י"ל שכל הענין מדבר רק על דתן ואבירם, שהם אלו שאמר עליהם הכתוב 'וירב העם עם משה', שכבר נת"ל, שנשתנה שמים ל'עם' משום פחיתות חשיבותם. ובתרגום יב"ע 'ונצו רשיעי עמא עם משה', וכבר נת"ל שכך מכנה התיב"ע את דתן ואבירם. והם באו לריב עם משה מיד בהגיעם לרפידיים, כשראו שאין שם מקור מים לשתות, ואע"פ שעדיין היו להם מים בכליהם להסתפק מהם, אבל כבר מצאו מקום לנגח את משה. ואמרו למשה 'תנה לנו מים ונשתה', כלומר אתה אחראי להספקת מים, משום שאתה הוא זה המביא אותנו לכאן, ואין זה ענין לתפילה, כי אין הבורא מצוה עליך דבר זה. וענה להם משה, 'מה תריבון עמדי' מדוע אתם רבים אתי, הרי אני רק שליח ה', וה' הוא המביא אתכם לכאן ולא אני. 'מה תנסון את ה'', וברש"י 'לומר סיוכל לתת מים צלחן לים', והיינו דמכיון שלא אני הוא המביא אתכם אלא ה', וה' הוא הנותן מים, צריכים אתם לפנות אליו ולהתפלל ולבקש על המים, וכשאתם באים אלי על המים, נחשב שאינכם מאמינים ביכלתו של הבורא לתת לכם מים, ואתם פונים אלי שאני אעשה זאת, וזו כפירה בה', שכביכול איננו יכול לתת לכם כאן מים. 'וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמַּיִם וַיִּלְכְּן הָעָם עַל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶה הָעֲלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָמִית אֹתִי וְאֶת בְּנֵי וְאֶת מִקְנֵי בְּצִמָּא'. אח"כ כשתמו המים שבכליהם ונהיו צמאים, באו שוב דתן ואבירם להתלונן על משה בלשון הקבועה שלהם 'למה זה העליתנו ממצרים', כלומר הנה הראיה שאתה הוא שהוצאת אותנו ממצרים, כי לו היה זה הבורא המוציא, לא היה מביא אותנו למקום כזה בלי מים, וכולנו הולכים למות מצמא. וע"ז גם מסיים 'על נסתם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין, והיינו שייצרו שוב ספק אצל העם אם באמת הכל מאת ה' והוא המוליק אותם ע"י משה, או שאין הבורא הולך אתם, ומשה עושה הכל מדעתו.

לב. שנינו במשנה [אבות פ"ה משנה ד'] 'עשר נסיונות ניסו אבותינו את המקום ברוך הוא במדבר שנאמר (במדבר י"ד) וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי'. ובגמ' ערכין [ט"ו, א'] 'תניא: אמר ר' יהודה, עשר נסיונות ניסו אבותינו להקב"ה: שנים בים, ושנים במים, שנים במן, שנים בשליו, אחת בעגל, ואחת במדבר פארן. שנים בים - אחת בירידה ואחת בעלייה. בירידה, דכתיב: המבלי אין קברים במצרים. בעלייה, כדרב הונא, דא"ר הונא: ישראל שבאותו הדור מקטני אמנה היו; כדרבה בר מרי, דאמר רבה בר מרי, מאי דכתיב: וימרו על ים בים סוף ויושיעם למען שמו? מלמד שהיו ישראל ממרים באותה שעה, ואומרים: כשם שאנו עולים מצד זה כך מצרים עולים מצד אחר, אמר לו הקדוש ברוך הוא לשר של ים: פלוט אותם ליבשה, אמר לפניו: רבש"ע, כלום יש עבד שנותר לו רבו מתנה וחוזר ונוטלה הימנו? אמר לו: אני נותר לך אחד ומחצה שבהם, אמר לפניו: רבש"ע, כלום יש עבד שתובע את רבו? אמר לו: נחל קישון יהיה ערב, מיד פלטן ליבשה, דכתיב: וירא ישראל את מצרים מת על וגו'. שנים במים - במרה וברפידיים. במרה, דכתיב: ויבואו מרתה ולא יכלו לשתות, וכתיב: וילן העם על משה; ברפידיים, דכתיב: ויחנו ברפידיים ואין מים לשתות, וכתיב וירב העם עם משה. שנים במן - דכתיב 'אל תצאו... ויצאו, אל תותירו... ויתירו. שנים בשליו ראשון ובשליו שני - בשליו ראשון בשבתכם על סיר הבשר'. הנה לפי המתבאר

לעיל, חלק גדול מהנסיגות הנ"ל, נעשו ע"י דתן ואבירם, וקורה לזה 'נסיגות שניסו אבותינו את המקום במדבר', משום שכפרו בנבואת משה ואמרו שאין המקום ב"ה הולך אתם, וכלשון הכתוב 'על נסתם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין', שלזה קורא 'נסיגות'.

חלק שלישי

מה תצעק אלי

השאלות

א. וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה מַה-תִּצְעַק אֵלַי דְּבַר אֶל-בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל וְיִסְעוּ: צַעַר, דלא מצינו שיעמוד אדם בתפילה ויאמר לו הקב"ה מדוע אתה מתפלל, וכ"ש וכ"ש מרע"ה. מי האדם הראוי להתפלל ולזעוק אל ה' אם לא הוא. וביותר, שא"ל בלשון טענה ושאלה 'מה תצעק אלי?' ואיך אפשר ללבוא בטענה למי שעושה את המוטל עליו בעת צרה, שהוא לזעוק ולהתפלל אל ה' ויעיל אה"כ ויצעקו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל-ה', וכ' רש"י תפשו אומנות אבותם, והוא מהמדרש, ולא היתה בזה כל טענה עליהם. וביותר, דברבה כאן איתא (שיר השירים ב) יונתי בחגוי הסלע, א"ר אלעזר בן פדת כיון שיצאו ישראל ממצרים היו נושאים עיניהן והיו המצרים רודפים אחריהם שנאמר ופרעה הקריב (וגו') נוסעים אינו אומר אלא נוסע, כיון שיצא פרעה והמצריים לרדוף אחריהם תלו עיניהם לשמים וראו שרון של מצרים פורח באויר כיון שראו אותו נתייראו הרבה שנאמר וייראו מאד, ומהו והנה מצרים נוסע אחריהן שרון של מצרים היה שמו מצרים, שאין הקדוש ברוך הוא מפיל אומה עד שהוא מפיל שרון תחלה, וכן אתה מוצא בנבוכדנצר שהפיל הקדוש ברוך הוא לשרו תחלה שנאמר (דניאל ד) עוד מלתא בפום מלכא קל מן שמיא נפל, א"ר יהושע בן אבין שרו של נבוכדנצר קל שמו והפילו הקדוש ברוך הוא, אף שרו של פרעה מצרים שמו והיה פורח לרדוף אחריהם כיון שהשקיע הקדוש ברוך הוא את המצרים בים לא שקע תחלה אלא שרון שנאמר וינער ה' את מצרים בתוך הים זה שרון של מצרים ואחר כך ונער פרעה וחילו, וכן סוסייהם ורוכביהם רמה בים אינו אומר אלא סוס ורוכבו זה השר שלהן, הוי והנה מצרים נוסע אחריהם, ומהו ופרעה הקריב אלא שהקריב את ישראל לתשובה שעשו, א"ר ברכיה יפה היתה הקרבת פרעה לישראל ממאה צומות ותפלות למה שכיון שרדפו אחריהם וראו אותן נתייראו מאד ותלו עיניהם למרום ועשו תשובה והתפללו שנאמר ויצעקו בני ישראל אל ה', אמרו ישראל למשה מה עשית לנו, עכשיו הם באים ועושים לנו כל מה שעשינו עמם שהרגנו בכוריהם ונטלנו ממונם וברחנו, לא אתה אמרת לנו ושאלה אשה משכנתה, באותה שעה היו עומדים ולא היו יודעים מה לעשות והיה הים סוגר והשונא רודף והחיות מן המדבר שנאמר סגר עליהם המדבר, א"ר ירמיה בן אלעזר אין סגר אלא חיות שנאמר (דניאל ו) אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא, כיון שראו ישראל שהיו מוקפין מג' רוחות, הים סוגר והשונא רודף והחיות מן המדבר תלו עיניהם לאביהם שבשמים וצעקו להקב"ה שנאמר ויצעקו בני ישראל אל ה' ולמה עשה הקדוש ברוך הוא להם כך אלא שהיה הקדוש ברוך הוא מתאוה לתפלתן, אמר ריב"ל למה"ד למלך שהיה בא בדרך והיתה בת מלכים צועקת לו בבקשה ממך הצילני מיד הלסטים שמע המלך והצילה, לאחר ימים ביקש לישא אותה לאשה היה מתאוה שתדבר עמו ולא היתה

רוצה, מה עשה המלך גירה בה הלסטים כדי שתצעוק וישמע המלך, כיון שבאו עליה הלסטים התחילה צועקת למלך, אמר לה המלך לכך הייתי מתאוה לשמוע קולך, כך ישראל כשהיו במצרים והיו משעבדים בהם התחילו צועקים ותולין עיניהם להקב"ה שנאמר (שמות ב) ויהי בימים הרבים ההם וגו' ויצעקו, מיד וירא אלהים את בני ישראל התחיל הקדוש ברוך הוא מוציאן משם ביד חזקה ובזרוע נטויה והיה הקדוש ברוך הוא מבקש לשמוע את קולם פעם אחרת ולא היו רוצין, מה עשה גירה לפרעה לרדוף אחריהם שנאמר ופרעה הקריב מיד ויצעקו בני ישראל אל ה', באותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא לכך הייתי מבקש לשמוע קולכם, שנאמר (שיר השירים ב) יונתי בחגוי הסלע, השמיעני קול אינו אומר אלא השמיעני את קולך אותו הקול שכבר שמעתי במצרים לכך כתיב השמיעני את קולך. ובתנחומא איתא אמר הקדוש ברוך הוא: יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה (שיר השירים ב), למה היו ישראל דומין באותה שעה ליונה שברחה מלפני הנץ ובאה להכנס לפנים מן הסלע והיה הנחש בתוכו. בקשה לצאת הרי הנץ על הפתח. כך היו ישראל הים הולך וסוער עליהם והשונא רודף אחריהם והחיות מן המדבר, והיו מוקפין מארבע רוחות. ומנין שהיו החיות מן המדבר שנאמר (שמות יד) סגר עליהם המדבר, ואין סגר אלא חיות רעות שנאמר (דניאל ג) אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא, מה עשו נשאו עיניהם לאביהן שבשמים וצעקו שנא' פרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם וגו' ויצעקו בני ישראל אל ה' לכך כתיב יונתי בחגוי הסלע. וא"כ מדוע משה אין לו להתפלל. ובמכילתא דרבי ישמעאל ר' יהושע אומר אמר הקדוש ברוך הוא למשה, משה! אין להם לישראל אלא ליסע בלבד. ר' אליעזר אומר אמר הקדוש ברוך הוא למשה משה בני נתונים בצרה הים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה? מה תצעק אלי, שהיה אומר יש שעה לקצר ויש שעה להאריך, אל נא רפא נא לה (במדבר יב יג) הרי זה לקצר ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום (דברים ט יח) הרי זה להאריך, ואין לו מובן, דאדרבה מחמת שבנ"י נתונים בצרה, זה הזמן לעמוד בתפילה. גם צ"ב, מה כאן הפלוגתא בין ר"י לר"א. והרמב"ן כ' זה טעם מה תצעק אלי, שהיית צריך לשאל מה תעשה ואין לך צורך לצעוק, כי כבר הודעתיו ואכבדה בפרעה, ולא סיפר הכתוב צעקת משה, כי הוא בכלל ישראל. וג"ז צ"ב, דלעולם צריך להקדים תפילה ואז יאמר לו הי"ת מה יעשה, וצ"ע.

ב. דְּבַר אֶל-בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ: קשה, דאפילו אם אין לו להתפלל, מ"מ מ"ש לו 'דבר אל בני ויסעו', לכאורה, אין לו קשר למה שמתפלל, שאפשר גם להתפלל וגם לומר לבנ"י ויסעו, ומדוע נשמע מלשון הכתוב שתחת 'תפילה' תבוא 'אמירה' לנסוע, מה הקשר? ועוצ"ב, איך א"ל 'ויסעו', והרי הים לפניהם, ומדרך הטבע אם יבאו בים, סופם לטבוע בו ולמות, ולא היתה בידם שום הבטחה על קריעת הים, ואדרבה, מה שא"ל משה הוא 'הִתְיַצְבוּ וּרְאוּ אֶת-יְשׁוּעַת ה' אֲשֶׁר-יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם', שמשמעות הדברים, שאין להם אלא לעמוד במקומם, ולא לעשות מאומה, ויראו את ישועת ה'. ועוד א"ל משה 'ה' יִלָּחֶם לָכֶם וְאַתֶּם תַּחֲרֹשׁוּן', שאי"צ אפי' להתפלל, ועכשיו נצטוו לומר להם להכנס לתוך הים, שהוא סכנת מות.

ג. וְאַתָּה הָרַם אֶת-מִטְּךָ וַנִּטָּה אֶת-יָדְךָ עַל-הַיָּם וּבִקְעָהוּ: לכאורה הכתוב סותר את עצמו, דאומר 'הרם את מטך', ומיד אומר 'ונטתה את ידך', ואם אוחו המטה בידו הרי היה צ"ל 'ונטהו' – את המטה, ועוד דאחר שהרים המטה, איזו פעולה נוספת היא – 'ונטהו'. ולהלן הוא אומר 'וַיִּט מִשָּׁה אֶת-יָדוֹ עַל-הַיָּם', ולא נזכר מטה כלל.

ד. וַנִּטֶה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וּבִקַּעְתָּהוּ: מִשְׁמַע שְׁעַל יַדֵּי נְטִית יָדוֹ שֶׁל מֹשֶׁה יִבְקַע הַיָּם, אֲבָל לַהֲלֹךְ הוּא אֹמֵר 'וְלֹא־קָרַב זֶה אֶל־זֶה כָּל־הַלַּיְלָה: (כא) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיִּזְלַף ה' אֶת־הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עֲזָה כָּל־הַלַּיְלָה וַיִּשָּׂם אֶת־הַיָּם לַחֲרָבָה וַיִּבְקְעוּ הַיָּמִים: מִשְׁמַע שֶׁלֹּא נִבְקַע הַיָּם אֲלֵא בְּסוֹף הַלַּיְלָה בַּעַ"ש, וּלְפִי"ז לֹא פִעֵלָה נְטִית יָדוֹ שֶׁל מֹשֶׁה אֶת הַבִּקְעָה, אֲלֵא פִעֵלָה רוּחַ קָדִים עֲזָה.

ה. וַיֵּסַע מִלְּאֶף הָאֱלֹהִים הַהֲלִיף לְפָנָי מִחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיִּלָּךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיֵּסַע עִמּוֹד הָעֲנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֵד מֵאַחֲרֵיהֶם: (כ) וַיָּבֵא בֵּין מִחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מִחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הָעֲנָן וַהַחֲשֵׁף וַיָּאָר אֶת־הַלַּיְלָה וְלֹא־קָרַב זֶה אֶל־זֶה כָּל־הַלַּיְלָה: פִּרְש"י וַיִּלָּךְ מֵאַחֲרֵיהֶם – לְהַדְלִיל בֵּין מִחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מִחֲנֵה יִשְׂרָאֵל, וְלִקְבֹּל חֲלָים וּבְלִיסְטֵרְאוֹת שֶׁל מִצְרַיִם. כִּכֵּל מִקּוֹם הוּא אֹמֵר מִלְּאֶף ה', וְכֵאן מִלְּאֶף הָאֱלֹהִים, אֵין אֱלֹהִים כִּכֵּל מִקּוֹם אֲלֵא דִין, מִלְּמַד שֶׁהֵיוּ יִשְׂרָאֵל נְתוּנִין בְּדִין בְּאוֹתָהּ שְׁעָה אִם לְהַנְלֵל אִם לְהַאֲבִד עִם מִצְרַיִם: וַיֵּסַע עִמּוֹד הָעֲנָן – כְּשֶׁחֲשִׁיכָה וְהַשְּׁלִים עִמּוֹד הָעֲנָן אֶת הַמִּחֲנֵה לְעִמּוֹד הָאֵשׁ, לֹא נִסְתַּלַּק הָעֲנָן כְּמוֹ שֶׁהֵיָה רְגִיל לְהַסְתַּלַּק עֲרֻבֵית לְגַמְרֵי, אֲלֵא נִסַּע וְהִלָּךְ לוֹ מֵאַחֲרֵיהֶם לְהַחֲשִׁיךְ לְמִצְרַיִם: וַיִּל"ע, דֵּא"כ ב' הַפְּסוּקִים הַלְלוּ, אֵין כֵּאן מִקּוֹמָם, דְּמִפְּסִיקִים בֵּין צִוּוֵי ה' לְמֹשֶׁה לְנִטּוֹת אֶת יָדוֹ, לְבֵין פִּעֻלַת מֹשֶׁה שֶׁנִּטֶּה אֶת יָדוֹ, וּבַפְּשׁוּטוֹ יֵשׁ לְהַסְמִיכָם זִל"ז, וְלֹא לְהַפְסִיק בִּינֵיהֶם, וְצ"ע.

ו. וְהִנֵּה בְּשִׁמּוֹת רַבָּה עַד"פ 'הָרָם אֶת־מִטְףֵךְ וַנִּטֶּה אֶת־יָדְךָ, אִמְרוּ: אִמְרוּ רַבֵּי סִימּוֹן מִשְׁלַל לְבַעַל הַזְּמוּרָה שֶׁהִיָה מֵהֲלֹךְ בַּחוּץ וְהַזְּמוּרָה בִּידוֹ, אִמְרוּ אֲלוּלֵי שֶׁהַזְּמוּרָה בִּידוֹ לֹא הִיָה מִתְּכַבֵּד שִׁמְעַל מִהֲלֹךְ וְאִמְרוּ לוֹ הַעֲבֵד הַזְּמוּרָה מִמֶּךָ וְצֵא לַחוּץ וְכֵל מִי שֶׁאֵינוֹ שׁוֹאֵל בְּשִׁלּוּמֶךָ אֵינוֹ נוֹטֵל אֶת רֵאשׁוֹ כֶּךָ אִמְרוּ הַמִּצְרַיִים לֹא הִיָה יִכּוֹל מֹשֶׁה לְעַשׂוֹת כְּלוּם אֲלֵא בְּמִטָּה, בּוֹ הִכָה הַיָּאוֹר בּוֹ הִבִּיא כָּל הַמְּכּוֹת, כִּיֹן שִׁבְאוּ יִשְׂרָאֵל לַחוּץ הַיָּם וְהַמִּצְרַיִים עֹמְדִים מֵאַחֲרֵיהֶם אִמְרוּ הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה הַשֹּׁלֵךְ אֶת מִטְףֵךְ שֶׁלֹּא יִאֲמְרוּ אֵילוּלֵי הַמִּטָּה לֹא הִיָה יִכּוֹל לְקַרְוֵעַ אֶת הַיָּם שֶׁנִּאֲמַר הָרָם אֶת מִטְףֵךְ. הִנֵּה מִפְּרָשִׁים מ"ש 'הָרָם אֶת מִטְףֵךְ, דֵּהֲכֹנָה – סִלַּק אֶת מִטְףֵךְ, וְהֵיָינוּ שֶׁהִיָה אוֹחוֹז הַמִּטָּה בִּידוֹ, כְּסִבּוֹר שִׁיעֵשָׂה בּוֹ אֶת הַמַּעֲשָׂה, וְא"ל הַשִּׁי"ת אֵין אֵנִי חִפֵּץ בְּמִטָּה, אֲלֵא נִטֶּה אֶת יָדְךָ בְּלִבְדֵךְ, וְזֶהוּ מ"ש 'וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם', שֶׁלֹּא נִטֶּה עַל הַיָּם אֲלֵא אֶת יָדוֹ. וְהַטַּעַם מִבּוֹאֵר בְּמִדְרַשׁ, שֶׁלֹּא יִאֲמְרוּ מִצְרַיִם, שֶׁע"י הַמִּטָּה נִבְקַע הַיָּם, וּבְלַעֲדִיו לֹא הִיָה יִכּוֹל לְבַקְעוֹ. וְהַדְּבָרִים צ"ת, דְּמֵאֵי נַפ"מ אִם מֵרִים הַמִּטָּה אוֹ אֶת יָדוֹ, כֶּךָ אוֹ כֶּךָ, הוּא שֶׁלֹּא בְּדֶרֶךְ הַטַּבַּע, וְאֵין אָדָם יִכּוֹל לְעַשׂוֹת כֵּן לֹא בְּמִטָּה וְלֹא בִּידוֹ.

ז. עוֹד יֵשׁ לְהַבִּיֵן, כֵּל עֲנִין קְרִיעַת יָם סוֹף, לְשֵׁם מֵה נַעֲשָׂה עוֹד נִס גְּדוֹל זֶה, אַחֲרֵי שֶׁכִּבֵּר הוֹפִיעַ הַשִּׁי"ת בְּהַדְרַת גְּאוֹנוֹ בְּעַשֵׂר הַמְּכּוֹת בְּאַרְץ מִצְרַיִם, וְאִם מִשׁוּם לֵאבֹד אֶת הַמִּצְרַיִם, הַרְבֵּה דְרָכִים לְפָנָיו ית'. וְהֵרִי עַד"פ 'וַיֵּשֶׁב הָיָם לְפָנָיו בְּקֶרֶל לְאֵיתָנוּ', אִמְרוּ בְּרַבָּה וַיִּאֲמַר אֱלֹהִים יִקּוּוּ הַיָּם אֵנִי הוּא שֶׁהַתְּנִיתִי עִמּוֹ, כֶּךָ הַתְּנִיתִי מִתְּחִלָּה שֶׁאֵנִי קוֹרְעוֹ שֶׁנִּאֲמַר וַיֵּשֶׁב הַיָּם לְפָנָיו בּוֹקֵר לֵאיתָנוּ לְתַנּוֹת שֶׁהַתְּנִיתִי עִמּוֹ מִתְּחִלָּה, דֵּהִיָה צְרִיךְ לְהַתְּנוֹת עִם הַיָּם מִתְּחִילַת בְּרִיאַתוֹ שִׁיקְרַע לְבַנְי"ל בִּיצִיאַתָם מִמִּצְרַיִם, וְמֵה כֵּל הַרְעַשׁ הַגְּדוֹל הַזֶּה.

ביאור הענין

ח. והנראה, דדבר זה מפורש להדיא, דכתיב [י"ד, ד'] 'וְחִזְקֵנִי אֶת־לֵב־פְּרַעֲהַ וְרִדְף אַחֲרֵיהֶם וְאֶכְבְּדָה בְּפְרַעֲהַ וּבְכָל־חִילוֹ וְיִדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי ה' וַיַּעֲשׂוּ־כֵן: [י"ז, י"ח] 'וְאֲנִי הִנְנִי מְחַזֵּק אֶת־לֵב מִצְרַיִם וַיָּבֵאוּ אַחֲרֵיהֶם וְאֶכְבְּדָה בְּפְרַעֲהַ וּבְכָל־חִילוֹ בְּרַכְבּוֹ וּבְפָרְשָׁיו: (יח) וְיִדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי ה' בְּהַכְבְּדִי בְּפְרַעֲהַ בְּרַכְבּוֹ וּבְפָרְשָׁיו: ולפ"ר נראה שהפסוקים כופלים את הדברים ללא צורך, ואכבדה בפרעה וכו' וידעו מצרים וכו' בהכבדי בפרעה וכו'. אבל הביאור הוא, שקריעת ים סוף היה לתכלית ב' דברים. הא' 'ואכבדה בפרעה ובכל חילו', שהשי"ת מתכבד ומתעלה עי"ז, והב' שידעו מצרים כי אני ה', וידיעה זו תבוא ג"כ ע"י מה שהשי"ת מתעלה ומתכבד במעשה זה. ונביא כאן מ"ש במכילתא דרשב"י בזה: ואכבדה בפרעה. כשהקב"ה נפרע מן הרשעים שמו מתגדל בעולם. [ובילקוט שמעוני יחזקאל רמז שע"ח הביא הלשון א"ר שמעון בן יוחאי אין שמו של הקדוש ברוך הוא מתגדל בעולם אלא כשהוא עושה משפט ברשעים, ואית לן קריין סגיאין] וכן הוא אומר ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים אל הגוים תרשיש פול ולוד מושכי קשת תובל ויון האיים הרחוקים אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי מהוא אומר והגידו את כבודי בגוים (ישע' סו יט). כיוצא בו אתה אומר ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף מהוא אומ' והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים (יחז' לח כב - כג). כיוצא בו אתה אומר ה' עני ומעני ומנוסי ביום צרה מהוא אומר אליך גוים יבואו מאפסי ארץ ויאמרו אך שקד נחלו אבותינו הבל ואין בם מועיל (ירמ' טז יט). כיוצא בו אתה אומר כה אמר ה' יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים אנשי מדה עליך יעבורו ולך יהיו אחריך ילכו ובוקים יעבורו ואליך ישתחוו אליך יתפללו מהוא אומר אך כך אל ואין עוד אפס אלהים (ישע' מה יד). כיוצא בו אתה אומר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו מהוא אומר והיתה לה' המלוכה (עוב' כא) ואומר ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו (תה' י טז) ואומר יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה (תה' קד לה). ואומר ה' שומר את גרים יתום ואלמנה יעודד ודרך רשעים יעות מהוא אומר ימלוך ה' לעולם אלקיך ציון לדור ודור הללויה (תה' קמו י). וכן להלן על הפסוק 'מִי־כַמְכָה בְּאֵלִים ה' מִי־כַמְכָה נְאֻדָּר בְּקֹדֶשׁ נֹרָא תְהִלַּת עֲשֵׂה פְלֶא: ואמרו עוד במכילתא [דרבי שמעון בר יוחאי פרק טו] מי כמוכה באלים ה' כיון שראו שאבד פרעה וחילו בים ואבדו מלכות מצ' ושפטים שנעשו בעבודה זרה שלהן פתחו כולן פיהן והודו למקום ואמרו מי כמוך באלים ה'. ולא ישראל בלבד, אלא אף אומות העולם, כיון שראו מה שאירע למצרים ועבודה זרה שלהן, כפרו כולן בעבודה זרה שלהן, והודו במקום ואמרו מי כמוכה באילים ה'. וכן את מוצא לעתיד לבוא שעתידין אומות העולם לכפור בעבודה זרה שלהן שנא' ביום ההוא ישליכו איש אלילי כספו וגו' לבוא בנקרות הצור (ישע' ב כ - כא) מה הוא אומ' והאלילים כליל יחלף (שם יח).

ט. והנה נת"ל בפ' וארא דביציאת מצרים גילה הבוית"ש, את דרך הנהגתו עם ברואי עולם, ולימד אז את עם ישראל, ואת כל העולם אתו, שיש 'דרכי שמים', ו'שפת שמים', שהקב"ה 'מדבר' עם בריותיו, ומלמד אותם את רצונו בכל זמן ועת, ואת אשר יעשון ברואיו, בעת ההיא. אלא שעל הבריות מוטל להבי'ן 'שפה' זו, ו'דרכים' אלו. ואת יסודות 'שפת שמים' זו, ו'דרכי שמים' אלו, למדנו הבוית"ש במעמד זה של יציאת מצרים, שאז הופיע הבוית"ש בהדר כבוד מלכותו, והראה את כוחו וגבורתו, ואת צורת הנהגתו בעולם, וביאר כל זה ע"י נבואת משה רבינו.

והופעה זו אחת ויחידה הייתה, ולא תהיה עוד הופעה כזו עד עולם, וכלשון הרמב"ן, [פרשת בא י"ג, ט"ו] 'כי הקדוש ברוך הוא לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר'. ומכיון שכך הייתה בזמן זה גם התגלות הבורא בכל כחו וגדלו, עד שידעו מצרים וכל אמות העולם כי הוא בורא ומנהיג העולם ואין עוד מלבדו. וגם אצל בני ישראל כתיב 'יִרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם וַיִּרְאוּ הָעַם אֶת־ה' וַיֹּאמְרוּ בְּה' וּבַמֶּשֶׁה עֲבָדוּ:

מבאר ע"ס המקראות

י. ונבאר ע"ס המקראות. ויאמר ה' אל-משה מה-תצעק אלי דבר אל-בני-ישראל ויסעו: בא ללמדנו בזה, הנהגת השי"ת עפ"ם ישראל, דאע"פ דעל כל צרה שלא תבוא, צריך לעמוד ולהתפלל, מ"מ יש מקרים דלא סגי בתפילה, אלא צריך גם לקום ולעשות מעשה. דכל היכא דהצרה היא על הגופים בלבד, אזי סגי בתפילה, ואז באה הישועה משמים בלי מעשה האדם כלל. אבל באופן דיש תביעה על עם ישראל ועל יחידים, בחסרון כבוד שמים, ומחמת זה באה הגזירה, לא סגי בתפילה, אלא צריכים לעשות מעשה של ריבוי כבוד שמים, וזה ע"י מסירות נפש והקרבה למעם השי"ת, שע"ז מעורר רחמי שמים ומתבטלת הגזירה. והנה בשעה זו שעמדו על הים, היו נתונים בדין, כמש"כ רש"י הנ"ל בכל מקום הוא אומר מלאך ה', וכאן מלאך האלהים, אין אלהים בכל מקום אלא דין, מלמד שהיו ישראל נתונים בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים: וכך אמרו בשמות רבה בשעה שיצאו ישראל ממצרים עמד סמאל המלאך לקטרג אותן אמר לפני הקדוש ברוך הוא רבש"ע עד עכשיו היו אלו עובדים עבודת כוכבים ואתה קורע להם את הים. והרי כל כולה של טענה זו שהיו ישראל עובדי ע"ז, היא חסרון נורא בכבוד שמים, ולפיכך לא סגי בתפילה להסיר הטענה, אלא היו צריכים לעשות מעשה של ריבוי כבוד שמים, והוא ע"י מסירת נפשם לקיים ציווי בוראם. וזה ביאור הכתוב ויאמר ה' אל-משה מה-תצעק אלי, אמר הקדוש ברוך הוא למשה מה אתה עומד ומתפלל כבר קדמה חפלתן של בני לתפלתך שנאמר מה תצעק אלי (שמות רבה), והיינו, שתפילה כבר הייתה כאן, שהרי ויצעקו בני-ישראל אל-ה', אבל אין די בתפילה בעת הזאת, ולכן מה תצעק אלי, מה מועיל שאתה מוסיף תפילה, דלא זו צורך השעה, אלא דבר אל-בני-ישראל ויסעו, ואע"פ שהים לפניהם, מ"מ זו העצה היחידה שיש להם, להכנס במסי"נ אל תוך הים – ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה אם בים למה ביבשה ואם ביבשה למה בתוך הים אלא מכאן אתה למד שלא נקרע להם הים עד שבאו לתוכו עד חוטמן ואחר כך נעשה להם יבשה (שמות רבה).

יא. וענין זה, שמסירות נפש של ישראל, מעורר מידת הרחמים למעלה, מתבאר עפ"מ"ש בנפש החיים, ולזאת לו לבדו ניתנה משפט הבחירה להטות עצמו ואת העולמות לאיזה צד אשר יחפוק, או אף אם כבר גרם וסיבב חיוו בחטאיו הריסת העולמות וסדרי המרכבה וחורבנם

וירידתם ח"ו, יש כח וסיפוק בידו לתקן את אשר עיות ולבנות הנהרסות מצד שהוא כלול ומשותף מכולם. וזה שאמר דוד המלך [תהלים קכ"א, "ה' צלך על יד ימינך" היינו שכמו שנטיית הצל של איזה דבר הוא מכוון רק כפי תנועות אותו הדבר לאן נוטה, כן בדמיון זה כביכול הוא ית"ש, מתחבר לנמות העולמות כפי תנועות ונטיית מעשי האדם למטה. וכן מפורש במדרש: אמר לו הקב"ה למשה לך אמור להם לישראל כי שמי אקיי"ק אשר אקיי"ק, מהו אקיי"ק אשר אקיי"ק, כשם שאתה הוה עמי כך אני הוה עמך, וכן אמר דוד [שם] "ה' צלך על יד ימינך", מהו "ה' צלך", כצלך, מה צלך אם אתה משחק לו הוא משחק לך ואם אתה בוכה הוא בוכה כנגדך ואם אתה מראה לו פנים ועומות או מוסברות אף הוא נותן לך, כך אף הקב"ה, ה' צלך כשם שאתה הוה עמו הוא הוה עמך ע"כ...אמנם הענין כמו שכתבנו שהתחברותו ית' כביכול להעולמות והכחות כולם וכל סדריהם והתקשרותם וכן כל סדרי הנהגתו ית' אתנו, הוא כפי שיעור התנועה וההתעוררות, המגיע אליהם ממעשינו למטה, וכפי זה השיעור משתלשל ונמשך גם אלינו למטה, פנים שוחקות ומוסברות...ולכן בעת קריעת ים סוף אמר הוא ית' למשה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו (שמות י"ד ט"ו) ר"ל דברידהו תליא מלתא, שאם המה יהיו בתוקף האמונה והבטחון ויסעו הלוך ונסוע אל הים סמוך לבם לא יירא מעוצם בטחונם שוודאי יקרע לפניהם, אז יגרמו על ידי זה התעוררות למעלה שיעשה להם הנס ויקרע לפניהם וזהו "לססתי ברכבי פרעה דמיתך רעיתך" [שה"ש א', ט'] ר"ל כמו בסוסי פרעה שהיה הפך מנהגו של עולם שהרוכב מנהיג לסוס ובפרעה וחילו הסוס הנהיג את רוכבו, כמ"ש רז"ל [שמו"ר כ"ג ושהש"ר א' נ'] כן דמיתך והמשלתיך רעיתי על זה האופן ממש בשאף שאני רוכב ערבות עם כל זה כביכול את מנהיגה אותי על ידי מעשיך, שענין התחברותי כביכול להעולמות, הוא רק כפי ענין התעוררות מעשיך, ולאן נוטים, וזהו שאמר הכתוב דברים [ל"ג, כ"ו] "רוכב שמים בעורך". וכן מה שאמרו רז"ל [ע"י שבת קט"ז ב', קלא ב', יבמות ה' ב', מנחות ס"ד א'] "העבודה צורך גבוה".

יב. (טז) וְאַתָּה הָרָם אֶת־מִטְּךָ וְנָטָה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וּבִקְעָהוּ: ואתה למען יתגדל שמי לעיני מצרים וכל האומות, הסר את מטך מידך, ונטה את ירך בלבד, דהמטה כיון שכבר נעשו בו חלק מהמכות והאותות, אין בו די להוכחת מעשה ה', ובהופעה זו שמופיע השי"ת בכל כחו וגדלו, צריך להיות מצב מוחלט של זידעו מצרים כי אני ה', וזה רק ע"י שתנטה ירך על הים, שהדבר ברור, שאים בכח היד לבדה לבקוע הים, אלא הוא כח אלוקי מוחלט, ואין היד אלא מעין יד של מעלה כמ"ש וירא ישראל את היד הגדולה, ובמדרש רבה וכיון שהלך לקרוע את הים לא קבל עליו להקרע אמר לו הים מפניך אני נקרע אני גדול ממך שאני נבראתי בשלישי ואת נבראת בששי, כיון שעשע משה כך הלך ואמר להקב"ה אין הים רוצה להקרע, מה עשה הקדוש ברוך הוא נתן ימינו על ימינו של משה שנאמר (ישעיה סג) מוליך לימין משה וגו', מיד ראה להקב"ה וברח שנאמר (תהלים קיד) הים ראה וינס מה ראה אלא שראה להקב"ה שנתן יד ימינו על משה ולא יכול לעכב אלא ברח מיד, הגה מבואר שידו של משה היא לאות ולסימן על ידו של השי"ת.

יג. וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבְשָׁה: ואמנם יבקע הים מחמת ירך, אבל עדין הכל מלא מים, משום שנאמר בשירת הים וַיִּבְרוּחַ אַפְיָךְ נִעְרַמוּ מַיִם נִצְבּוּ כְמוֹ־נַד נְזֹלִים קָפְאוּ תְהַמַּת בְּלִבָּיִם: ויש להבין מה שנקט הכתוב ג' לשונות; נערמו מים, נצבו כמו נד נזולים, קפאו תהמת בלב ים, מה החילוק וההבדל בין הג' לשונות הללו. ושמעתי בילדותי מדודי ע"ה הרה"ג ר' דוד קליין זצ"ל, דהביאור הוא כך: דהנה מי הים נוצרים מב' מקורות, הא' ממי תהום שבתחתית הים בקרקעיתו, יש הרבה מעינות תהומות שבוקעים לתוכו. הב' מהנהרות והנחלים הזורמים ונשפכים לתוכו כמ"ש 'כל הנחלים הולכים אל הים'. והשתא בכדי שיוכלו בני"י לעבור בתוך הים, אין די במה שהמים הנמצאים ייחלקו לב' חלקים, משום שעדיין

מגיעים כל העת מים חדשים גם מהתהומות וגם מהנהרות והנחלים. ולכן אה"כ
'וּבְרוּחַ אֲפִיךָ נַעֲרָמוּ מַיִם', דקודם לכל נעשו המים העומדים בים ערמות ערמות,
והיינו שנחלקו לב' חלקים ונערמו זעג"ז. ואח"כ, 'נצבו כמו נד נזלים', היינו
שהמים הנוזלים כל העת והם הנהרות – נצבו כמו נד, כלומר נעצרו ליד הים
כתרגומו פֶּסוּל, כחומה (רש"י) כי הנהרות המשיכו לזרום וכל מים חדשים שהגיעו
נעצרו ליד הים ונעשו כחומה גבוהה, דאל"כיתמלא מקום הבקיעה מחדש במים.
ולבסוף, 'קָפְאוּ תְהוֹמוֹת בְּלַבַּיִם', שפתחי הכניסה של התהומות שהם בתוך הים –
בלב ים, הוקשו ונעשו כאבנים, וכנ"ל שלא יתמלא הים שוב. ודפח"ח.

יד. והשתא לפי"ז י"ל, דכשהניף משה את ידו על הים, נבקעו המים לב' חלקים,
ועדיין היו באים מים חדשים לתוך הים, מהנהרות והתהומות, ולכן – וַיָּבֹאוּ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֶּשֶׁה, והיינו שהלכו ממש בתוך הים שהיה עדיין מלא מים
כנ"ל, ביבשה – שרגליהם אמנם דרכו על קרקעת הים שהיא יַבֶּשֶׁה, אבל כל גופם
עד חוטמם היה בתוך המים. ולכן א"ל השי"ת למשה בלשון הזו: וַיֹּאמֶר הָרֶם אֶת־
מִטְּף וְנִטָּה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וַיִּבְקְעוּ וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֶּשֶׁה.

טו. (יז) וַאֲנִי הִנְנִי מְחַזֵּק אֶת־לֵב מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם וַאֲכַבְּדָה בַּפְּרֵעָה וּבְכַל־חִילוֹ בְּרַכְבּוֹ
וּבַפְּרִשָׁיו: (יח) וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי ה' בַּהֲכַבְּדֵי בַּפְּרֵעָה בְּרַכְבּוֹ וּבַפְּרִשָׁיו: כלומר דכ"ז אני
עושה למען שיתגדל שמי בכל העולם וידעו כי אני ה'.

טז. (יט) וַיֵּטֶע מֶלֶאכָה הָאֱלֹהִים הַהַלֵּף לִפְנֵי מַחְנֵה יִשְׂרָאֵל וַיִּלְךְ מֵאַחֲרֵיהֶם שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל נְתוּנִין
בְּדִין בְּאוֹתָהּ שְׁעָה אִם לֹהַנְצֵל אִם לֹהָאֲבֹד עִם מִצְרַיִם. והיינו, שהיו נתונים בדין
במה שנוגע לים, אם ייעשה להם נס המים להנצל מהמצרים או להאבד במים
עם מצרים, אבל בינתיים – וַיֵּטֶע עַמּוּד הָעֵנָן מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֵד מֵאַחֲרֵיהֶם: –
שהמלאך ועמוד הענן עברו לאחורי מחנה ישראל להבדיל בין מחנה מצרים ובין
מחנה ישראל, ולקבל חצים ובליסטראות של מצרים, ולהחשיך למצרים:

יז. (כא) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיִּזְלַךְ ה' אֶת־הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עֲזָה כָּל־הַלַּיְלָה
וַיִּשָּׂם אֶת־הַיָּם לְחָרְבָה וַיִּבְקְעוּ הַמַּיִם: לפ"מ שנתבאר לעיל, הרי שהמקרא הזה
מתחלק לב' חלקים. הא' וַיִּזְלַךְ ה' אֶת־הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עֲזָה כָּל־הַלַּיְלָה וַיִּשָּׂם אֶת־
הַיָּם לְחָרְבָה – שע"י רוח הקדים שנשבה כל הלילה נעשה הים לחרבה, כלומר
נתייבשו כל המים שבים ונהפכה קרקעית הים ליבשה. הב' וַיִּבְקְעוּ הַמַּיִם –
כלומר וכבר נבקעו המים קודם לכן, דמיד כשנטה משה את ידו, קרו ב' הדברים
– שנבקעו המים וכנ"ל שנחלקו המים לב' חלקים מימין ומשמאל, והתחילה לנשב
הרוח קדים עזה, שייבשה כל המים הנכנסים, ע"י שנעצרו הנהרות וקפאו
התהומות וכנ"ל, ונתייבשה הארץ לחלוטין. ובינתיים...

יח. (כב) וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֶּשֶׁה וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה מִיְּמִינָם וּמִשְׂמָאלָם:
וכמו שנתבאר שהלכו בתוך המים עד חוטמם, רק המים שנחלקו עמדו כחומה
מב' צדיהם.

יט. (כח) וַיֵּשְׁבוּ הַמַּיִם וַיִּכְסּוּ אֶת-הָרֶכֶב וְאֶת-הַפָּרָשִׁים לְכָל חֵיל פְּרָעָה הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם בַּיּוֹם לֹא-נִשְׁאָר בָּהֶם עַד-אֶחָד: (כט) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בַיַּבֶּשֶׁה בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַמַּיִם לָהֶם חֲמָה מִימִינָם וּמִשְׂמָאלָם:

חלק רביעי

ויהי בערב ותעל השלו

- א. [ט"ז, ח'] וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתַת ה' לָכֶם בְּעָרֵב בֶּשֶׂר לֶאֱכֹל וְלָחֶם בִּבְקָר לְשִׂבְעָ. [שם, י"ב] שְׂמַעְתִּי אֶת-תְּלוּנַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּבֶּר אֱלֹהִים לְאָמֹר בֵּין הָעַרְפִּים תֹּאכְלוּ בֶּשֶׂר וּבִבְקָר תִּשְׂבְּעוּ-לָחֶם [שם, י"ג] וַיְהִי בְעָרֵב וְתַעַל הַשְּׁלֹו וְתַכַּס אֶת-הַמַּחְנֶה.
- ב. הנה פרשת המן עוסקת בדרך כלל בענין המן, אבל ג' פסוקים הנ"ל מדברים גם על ענין הבשר שהיה שם, אך זה נזכר כבדרך אגב, ועיקר הפרשה היא במן. אמנם בפ' בהעלותך ראינו עסק גדול סביב הבשר. [י"א, ד'] וַיִּבְּפוּ גַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יֹאכְלֵנוּ בֶּשֶׂר. [שם, י"ח] וְאֶל-הָעָם תֹּאמַר הַתְּקַדְּשׁוּ לַמֶּחָר וְאִכְלַתֶּם בֶּשֶׂר. [שם, ל"א] וְרוּחַ נֹסַע מֵאֵת ה' וַיִּגְזוּ שְׁלוֹיִם מִן-הַיָּם וַיִּטֹּשׁ עַל-הַמַּחְנֶה. [שם, ל"ב ל"ג] וַיֹּאסְפוּ אֶת-הַשְּׁלֹו הַמִּמְלֵיט אֲסַף עֲשָׂרָה חֲמָרִים וַיִּשְׁטְחוּ לָהֶם שְׂטוֹחַ סְבִיבוֹת הַמַּחְנֶה: הַבֶּשֶׂר עוֹדְנוּ בֵּין שְׁנֵיהֶם טָרַם יִפְרַת וְאָף ה' חָרָה בָּעָם וַיִּף ה' בָּעָם מִכָּה רַבָּה מְאֹד.
- ג. והנה זה ודאי שענין הבשר דפ' בשלח ודפ' בהעלותך הם ב' דברים נפרדים, שהרי ירידת המן דפרשתנו החלה שלשים יום אחר שיצאו ממצרים, וכמ"ש בריש פרשת המן וַיִּסְעוּ מֵאֵילָם וַיָּבֹאוּ כָּל-עֵדַת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶל-מִדְבַר-סִיִּן אֲשֶׁר בֵּין אֵילָם וּבֵין סִינַי בְּחַמְשָׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנַי לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם, ואילו פרשת הבשר דבהעלותך היתה בשנה השנית לצאתם ממצרים וכמ"ש שם [י' י"א י"ב] וַיְהִי בַשָּׁנָה הַשְּׁנִית בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנַי בְּעֵשְׂרִים בַּחֹדֶשׁ נִעְלָה הָעֲנָן מֵעַל מִשְׁכַּן הָעֵדֻת: וַיִּסְעוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל לְמִסְעֵיהֶם מִמִּדְבַר סִינַי וַיִּשְׁכְּן הָעֲנָן בְּמִדְבַר פָּאֲרֹן. [שם, ל"ג] וַיִּסְעוּ מִהָר ה' דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים, ואח"כ באה פרשת הבשר. ועוד שהרי שם בפ' בהעלותך כתיב [י"א, ו'] וְעַתָּה נִפְשָׁנוּ יִבְשָׁה אֵינן כָּל בְּלַתִּי אֶל-הַמָּן עֵינֵינוּ. [ח', ט'] שְׂטוֹ הָעָם וְלִקְטוּ וְטָחְנוּ בְּרֹחִים אֹו דָּכוּ בְּמִדְבָּה וּבְשִׁלּוֹ בְּפָרוֹר וְעָשׂוּ אֹתוֹ עֲגוֹת וְהָיָה טַעֲמוֹ כְּטַעַם לֶשֶׁד הַשָּׁמֶן: וּבְרַדַּת הַטֵּל עַל-הַמַּחְנֶה לִילָה יֵרַד הַמָּן עֲלֵיו. הנה מוכח שכבר היו אוכלים המן טרם בקשת הבשר. א"כ יש לתמוה ע"ז שכיון שמבואר בפרשה זו, שיחד עם המן היה יורד להם גם השלו, א"כ ודאי המשיך השלו לרדת מכאן ואילך מדי יום ביומו, וא"כ מה פשר תלונתם בפ' בהעלותך על העדר הבשר.

האם פסק השל

ד. ואת"ל שפסק להם השל, ונתאו לו שוב, דבר זה צ"ע, שהרי לא מצינו מפורש כדבר הזה. וגם, דמדוע ומאיזו סיבה יפסיק השל מלרדת. ועוד דמפורש בויקרא רבה [פרשת בהר] 'ד' סימון בשם ר' אליעזר אמר בה שיטה חורי, מי הן שלא עשו חסד עם מי שלא היו צריכין לחסד, עמוני ומואבי עם ישראל, דכתיב (דברים כג) 'על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים', וכי צריכין היו להם ישראל, והלא כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, היה המן יורד להן, והבאר עולה, והשליו מצוי להם, ועוני כבוד מקיפות אותם, ועמוד ענן נוסע לפניהם'. ובתרגום שיר השירים עה"פ [ד', ה'] 'פְּשֵׁי עֶפְרַיִם תְּאֻמֵי צְבִיָּה הָרוּעִים בְּשׁוֹשָׁנִים', אמר, 'דמין למשה ואהרן בני יוכבד דאמתילו לתרין אורזילין תיומי טביא והוו רען לעמא בית ישראל בזכותהון ארבעין שנין במדברא במנא ובעופין פטימין ומי בארא דמרים'. ובגמ' [ערכין ט"ו א'] 'תניא: אמר ר' יהודה, עשר נסיונות ניסו אבותינו להקב"ה: שנים בים, ושנים במים, שנים במן, שנים בשליו, אחת בעגל, ואחת במדבר פארן... שנים במן - דכתיב: 'אל תצאו' כְּשֶׁצֵאת לַלְקוֹט... 'ויצאו', 'אל תותירו'... 'ויותירו'. שנים בשליו - בשליו ראשון כְּשֶׁהִתְחִיל הַמֶּן לִירֵד הִיָּה שְׁלִי וִירֵד עִמּוֹ, כְּדִכְתִּיב (שמות טז) וַיְהִי כַעֲרֹב וַתַּעַל הַשָּׁלִי וְגו' וְצִבְקָר הִיָּתָה שְׂכַצְתָּ הַטֵּל וְגו', וּלְאַחַר זִמְנָא מְרֻכְזָה הַתְּאֻוֹ יוֹתֵר' (בשבחכם) [צ"ל בשבתון] על סיד הבשר; בשליו שני 'והאספסוף אשר בקרבו'. אמנם בתוספות שם ד"ה התאו תאוה ב' 'פרש"י התאו יתר משמע שלא פסק להם השליו, והר"ר יוסף קרא פירש שפסק להם השליו ראשון, והאספסוף אשר בקרבו התאו תאוה לפי שלא היה להם שליו וירד להם שליו שני'.

ה. ועו"ק, דאפי א"נ דפסק להם השל, מ"מ התם כתיב [י"א, י"א-י"ד] וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־ה' לְמַה הִרְעַתָּ לְעַבְדְּךָ וְלְמַה לֹא־מִצַּתִּי חֵן בְּעֵינֶיךָ לְשׂוֹם אֶת־מִשְׁאֵל כָּל־הָעָם הַזֶּה עָלַי: הָאֲנֹכִי הָרִיתִי אֶת כָּל־הָעָם הַזֶּה אִם־אֲנֹכִי יִלְדֶתִיהוּ כִּי־תֹאמַר אֵלַי שְׂאֵהוּ בְּחִיקְךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֲמִן אֶת־הַיֵּנֶק עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְתָּיו: מֵאֵין לִי בֶשֶׂר לָתֵת לְכָל־הָעָם הַזֶּה כִּי־יִבְכּוּ עָלַי לֵאמֹר תִּנְהַלְנוּ בֶשֶׂר וְנֹאכְלָה: לֹא־אוּכַל אֲנֹכִי לְבַדִּי לְשִׂאת אֶת־כָּל־הָעָם הַזֶּה כִּי כָבֵד מִמֶּנִּי. ונתמנו בגלל זה ע' זקנים לסנהדרין, והיה חרון אף ה' על בקשתם, וכנוז"ל, ואילו בפ' בשלח ניתן להם הבשר ללא כל מהומה ועסק. וביותר שהרי אמרו בגמ' [יומא ע"ה ב'] 'חנא משמיה דרבי יהושע בן קרחה: בשר ששאלו שלא כהוגן - ניתן להם שלא כהוגן, לחם ששאלו כהוגן - ניתן להם כהוגן, ופרש"י 'לחם ששאלו כהוגן - שאי אפשר להיות בלא לחם, ניתן להם כהוגן - צוקר שיט שסות להכינו, בשר שאלו שלא כהוגן - מתוך כרס מלאה שהרי מקנה רב היה להם, שלא כהוגן - ירד להם עם חשיכה שעה שאינה ראויה לתקן אותה עד שעת הסעודה'. וכ"פ בחומש [ט"ז, ו'] 'צבקר יתן, אך לא צפנים מאירות יתננה לכם, כי שלא כהוגן שאלתם אותו ומכרם מלאה, והלחם ששאלתם ללורך, בידידתו לצבקר תלאו את כבוד אור פניו שיורידהו לכם לרך חיבה צבקר, שיט שסות להכינו, וטל מלמעלה וטל מלמטה כמונח צקופסא'. ובל זה מיירי בשליו ראשון, וחזינן שאף הוא היה שלא כהוגן, ומדוע לא נענשו ע"ז כמו בשליו שני'.

הַמְדַבֵּר הַזֶּה לְהַמִּית אֶת־כָּל־הַקָּהָל הַזֶּה בְּרָעַב, הַלּוֹא הֵם דָּתָן וָאֲבִירָם, וּמֵהַ
 שֶׁהִזְכִּירוּ בֶשֶׁר וְלֶחֶם הוּא בְדוּקָא, מִשׁוּם שֶׁהֵם שֵׁהוּ שׁוֹטְרִים בְּמִצְרַיִם, הִיָּה לָהֶם
 בֶּשֶׁר וְלֶחֶם בִּשְׂפַע, וְעִיקַר טַעֲנַתְּם עַל מֹשֶׁה וָאַהֲרֹן, שֶׁהוֹצִיאוּם מִמִּצְרַיִם עַל דַּעַת
 עֲצָמָם, וְלֹא ה' אָמַר לָהֶם לְהוֹצִיא אֶת בְּנֵי, וְזוֹ 'הַהוֹכָחָה' שֶׁהָרִי אֲפִי בְּמִצְרַיִם הִיָּה
 לָהֶם בֶּשֶׁר וְלֶחֶם, וְאִם ה' הוּא הַמּוֹצִיאָם, אֵיךְ אִפְשָׁר שֶׁעֲכָשׂוּ יִהְיֶה גְרוּעַ יוֹתֵר
 מֵאֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם. וְע"ז אָמְרוּ מֹשֶׁה וָאַהֲרֹן 'עָרַב וַיִּדְעֹתֶם כִּי ה' הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ
 מִצְרַיִם, וְהִיָּינוּ שְׂמֵחַ שִׂיתֵן לָכֶם בְּעֶרְב, וְהוּא הַבֶּשֶׂר, אִי"ז אֲלֵא מִשׁוּם שֶׁתִּדְעוּ שֶׁה'
 הוּא הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְלֹא אֲנַחְנוּ, אֲבָל אִילּוּ לֹא הִיָּה צוּרָךְ בְּהוֹכָחָה זֹאת,
 לֹא הִיָּה נֹתֵן בֶּשֶׁר כָּלֵל, כִּי בְּאֵמֶת לֹא בִקְשׂוּ זֹאת בְּנֵי, וְלֹא יִרְדַּ הַשְּׁלוֹ אֲלֵא לְצוּרָךְ
 סְתִירַת דְּבָרֵי דָּתָן וָאֲבִירָם. אֲבָל הַמֵּן יִרְדַּ בְּלֵי קֶשֶׁר לְמָה שֶׁטַעֲנִנוּ דָּתָן וָאֲבִירָם, כִּיּוֹן
 שֶׁהִיוּ צָרִיכִים לוֹ בְּנֵי לְמַחִייתָם. וְכ"ז מְדוּיָק בְּלִשׁוֹן הַכְּתוּב שֶׁאָמַר מֹשֶׁה 'בְּתַת ה'
 לָכֶם בְּעָרַב בְּשָׂר לְאֹכֵל וְלֶחֶם בְּבִקְר לְשִׁבְע', הִנֵּה תִפֹּס בְּבֶשֶׁר לְשׁוֹן אֲכִילָה גְרִידָא,
 וְאִילּוּ בְּלֶחֶם אָמַר 'לְשִׁבְע', וְזֶה כִּנ"ל שֶׁהַלֶּחֶם נִיתֵן לְשִׁבְעָה וְלִמְזוֹן, אֲבָל הַבֶּשֶׂר
 נִיתֵן לְאֲכִילָה בְּעֵלְמָא לְצוּרָךְ סְתִירַת טַעֲנוֹת דָּתָן וָאֲבִירָם. וְכֵן בְּהַמְשָׁךְ אָמַר
 הַשִּׁי"ת 'בֵּין הָעֶרְבִים תֹּאכְלוּ בֶּשֶׂר וּבִבְקָר תִּשְׁבְּעוּ־לָחֶם, שֶׁהַבֶּשֶׂר הוּא לְאֲכִילָה
 בְּעֵלְמָא, אֲבָל הַלֶּחֶם הוּא לְשִׁבְעָה.

פלא בסדר פסוקי הפרשה

וְהִנֵּה יֵשׁ כַּאֲן פִּלָּא עֲצוּם בְּסִדְר פְּסוּקֵי הַפְּרָשָׁה. בְּתַחִילָה מְדוּבָר עַל תְּלוּנַת בְּנֵי
 'וַיִּלְוֵנוּ כָּל־עֵדֶת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל' וְגו', וּמִסְתַּיִימַת לָהּ פְּרָשָׁה. וּמִתַּחֲלַת פְּרָשָׁה חֲדָשָׁה
 'וַיֹּאמֶר ה' אֶל־מֹשֶׁה הַנְּגִי מִמַּטֵּיר לָכֶם לֶחֶם מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֵּצֵא הָעָם וְלָקְטוּ דְּבַר־יוֹם
 בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנִסְנוּ הַיִּלְקָף בְּתוֹרַתִי אִם־לֹא: וְהָיָה בַּיּוֹם הַשְּׁשִׁי וְהַכִּינּוּ אֶת אֲשֶׁר־
 יִבְיֵאוּ וְהָיָה מִשְׁנֵה עַל אֲשֶׁר־יִלְקְטוּ יוֹם וָיוֹם. וּמִסְתַּיִימַת לָהּ שׁוּב פְּרָשָׁה. וּמִתַּחֲלַת
 שׁוּב פְּרָשָׁה חֲדָשָׁה 'וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וָאַהֲרֹן אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עָרַב וַיִּדְעֹתֶם כִּי ה'
 הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: וּבִקְר וּרְאִיתֶם אֶת־כְּבוֹד ה' בְּשָׁמְעוּ אֶת־תְּלַנְתִּיכֶם
 עַל־ה' וְנַחְנוּ מָה כִּי תִלְיֵנוּ עָלֵינוּ: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתַת ה' לָכֶם בְּעָרַב בְּשָׂר לְאֹכֵל
 וְלֶחֶם בְּבִקְר לְשִׁבְע בְּשָׁמְעַת ה' אֶת־תְּלַנְתִּיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם מְלִינִם עָלָיו וְנַחְנוּ מָה לֹא־
 עָלֵינוּ תְּלַנְתִּיכֶם כִּי עַל־ה': וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן אָמַר אֶל־כָּל־עֵדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 קִרְבוּ לִפְנֵי ה' כִּי שָׁמַע אֶת תְּלַנְתִּיכֶם: וַיְהִי כַּדְּבַר אַהֲרֹן אֶל־כָּל־עֵדֶת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
 וַיִּפְּנוּ אֶל־הַמְּדַבֵּר וְהִנֵּה כְּבוֹד ה' נִרְאָה בְּעֵנָן. וַיֵּשׁ לְתַמּוּדָה, שֶׁלֹּא מִסַּר מֹשֶׁה לְבִנְיָ
 שׁוּם פֶּרֶט מְדַבְרֵי ה' אֵלָיו, רַק רִמְזוּ לָהֶם כִּי בְּבִקְר יֹאכְלוּ לֶחֶם, וְכ"כ רִש"י עַה"פ
 [ט"ז, כ"ב] 'וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁשִׁי לָקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנֵה שְׁנֵי הָעֲמֹר לְאֶחָד וַיִּבְאוּ כָּל־נְשֵׁיאֵי
 הָעֵדָה וַיִּגִּידוּ לְמֹשֶׁה, וַיִּגִּידוּ לְמֹשֶׁה – שֶׁלּוֹכוּ מֵהַ יּוֹם מִיּוֹמִים, וּמִכֵּן יֵשׁ לְלַמּוֹד סְעִדִּינָן
 לֹא הִגִּיד לָהֶם מִשֶּׁה פְּרָשָׁת שְׁבַת שְׁלֹשָׁה לֹא לָהֶם (פְּסוּק ה) וְהִיָּה צִיּוֹם הַסָּסִי וְהַכִּינּוּ וְגו',

עד קשאלו את זאת, אמר להם (פסוק כג) הוא אשר דבר ה', שנלוותי לומר לכם, ולכן ענקו הכתוב, שאמר לו (פסוק כח) עד אנה מאנתם, ולא הולילו מן הכלל, ובאמת דבר זה גופא צ"ב, אמאי לא אמר להם משה את מאמר השי"ת. ומאידך אמר להם דברים אחרים שטרם נאמרו לו – 'בַּתָּהּ ה' לָכֶם בְּעָרְבַּ בָּשָׂר לֶאֱכֹל', 'בְּשִׁמְעַ ה' אֶת־תְּלֻנְתֵיכֶם', 'כִּי שָׁמַע אֶת תְּלֻנְתֵיכֶם', דכל הדברים הללו לא נאמרו לו אלא אחרי כן, בפרשה הבאה – 'וַיְדַבֵּר ה' אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּלֻנְתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּבַּר אֱלֹהִים לֵאמֹר בֵּין הָעֲרָבִים תֹּאכְלוּ בָשָׂר וּבִבְקָר תִּשְׁבְּעוּ לָחֶם וַיִּדְעֹתֶם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם'.

יא. והרמב"ן כ' 'והנה לא הזכיר כאן דבר רק המן שהוא הלחם שהמטיר להם, אבל כאשר אמר להם משה (בפסוק ח) בחת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע, ידענו כי הכל נאמר לו, אבל הכתוב יקצר בדברים הנכפלים בענין הצווי או בספור, כאשר הזכרתי לך פעמים רבים (לעיל לט יב, י יב, יא א). ופעמים לא יזכיר האחד כלל, דכתיב בפרשה הזאת (פסוק לב) זה הדבר אשר צוה ה' מלא העומר ממנו, ולא נכתבה הצואה כלל, וכן במקומות רבים. ועל דעת האומרים כי "לחם" כל מאכל, יתכן שיאמר הני ממטיר לכם לחם על המן ועל השלו, כי יתכן להם שאלתם ששאלו לחם ובשר, ומשה פירש שיהיה הבשר בערב לאכול והלחם בבקר לשבוע כדרך כל הארץ. ועדיין צער בכל זה.

אין מוקדם ומאוחר בתורה

יב. והנראה לומר, דנתקיים כאן הכלל 'אין מוקדם ומאוחר בתורה', וכך הן סדרן של פרשיות. דמיד כשבאו אל מדבר סין, ותם מזון שבכליהם נאמרה למשה נבואה ראשונה דפרשה זו, 'הֲנִנִּי מִמַּטֵּיר לָכֶם לֶחֶם מִן־הַשָּׁמַיִם' וכו', ובתוך כדי כך שמתנבא משה, החלו דתן ואבירם להלין את העם על משה ואהרן, ובטרם הספיק משה למסור את נבואתו לבנ"י, הנה הם באים ומתלוננים, 'וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהִים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי־יִתֵּן מוֹתָנֵנוּ בְּיַד־ה' בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם' וכו'. ומיד עוד בטרם הספיק לענות להם על טענותיהם נאמרה לו נבואה חדשה והיא פרשה בפני עצמה, 'שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּלֻנְתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּבַּר אֱלֹהִים לֵאמֹר' וכו', ואחר שנאמר לו 'דבר אליהם', מיד חזר ואמר להם את אשר נאמר בפרשה הקודמת, 'עָרַב וַיִּדְעֹתֶם'... 'וּבִקָּר וַיִּרְאִיתֶם אֶת־כְּבוֹד ה'...' 'בַּתָּהּ ה' לָכֶם בְּעָרְבַּ בָּשָׂר לֶאֱכֹל'...

יג. ובזה מתבאר הכל שפיר. דהמן כבר הובטח להם עוד טרם תלונתם, שהרי הוא צורך חייהם, ולא בא מחמת בקשתם אלא רצון ה' היה זה מקדם, אלא דמכיון ששאלוהו כהוגן, לכן גם קבלוהו כהוגן בפנים יפות. אבל הבשר כלל לא הוצרכו אליו, שהרי במן היו טועמים כל טעמים שבעולם. ובגמ' [יומא ע"ה א'] איתא 'את הקשאים ואת האבטחים, רבי אמי ורבי אסי: חד אמר: טעם כל המינין טעמו במן, טעם חמשת המינין הללו לא טעמו בו. וחד אמר: טעם כל המינין טעמו טעמן וממשן, והללו – טעמן ולא ממשן'. ונראה דכו"ע ל"פ שבכל שאר המינין טעמו טעמן וממשן, ולא נחלקו אלא בה' המינים הנ"ל, דח"א טעמן ולא ממשן, וח"א לא טעמן ולא ממשן. וא"כ לא היה להם כלל צורך בבשר, שהרי היו טועמים

במין טעמו וממשו. ובזה יתפרש גם מ"ש בפ' בהעלותך [י"א, ח'] 'שְׁטוֹ הָעֵם וְלִקְטוּ וְטַחְנוּ בְּרִיחִים אֹרְכּוֹ בְּמִדְכָּה וּבְשֵׁלֹ בְּפָרֹר', דאינו מובן לשם מה הוצרכו לבשלו בפרור, והרי היה אפשר לאכלו כמות שהוא, ואיזה תועלת היה להם בבישול זה. אכן לפי הנ"ל הוא מובן, דמי שרצה לאכלו כבשר, כיון שנשתנה טעמו וממשו, שוב א"א היה לאכלו כמות שהוא, שבשר צריך בישול ממושך, וזהו 'ובשלו בפרור'. ואע"פ שכבר כ' שם רש"י 'לא ירד בריחים ולא בקדירה ולא במדוכה אלא משתנה היה טעמו לנטחנין ולנדוכין ולמבושלין', והוא מהספרי, י"ל דודאי לא בא להוציא הקרא מפשוטו, אלא שר"ל שלא היה צריך לדוכו ולטחנו, שהיה ראוי לאכלו כמות שהוא, אלא שהיה משתנה טעמו לאלו. ואמנם לכי תדוק, תשכח שלשון הכתוב הוא 'שְׁטוֹ הָעֵם וְלִקְטוּ', ואמרו בגמ' [יומא ע"ה, א'] 'כתיב 'וברדת הטל על המחנה לילה [ירד המן עליו] וכתוב 'ויצא העם ולקטו' וכתוב 'שטו העם ולקטו', הא כיצד? צדיקים ירד על פתח בתיהם, בינונים – יצאו ולקטו, רשעים שטו ולקטו, וא"כ מיירי הכא ברשעים, ועוד אמרו שם בגמ' 'כתיב 'לחם' וכתוב 'עגות' וכתוב 'וטחנו'. הא כיצד? צדיקים – לחם, בינונים – עוגות, רשעים – טחנו בריחים'. והיינו דצדיקים די להם בלחם אבל הרשעים שרצו בשר היו צריכין לבשלו בדרך שמבשלים בשר.

יד. וא"כ בשלו הראשון לא בקשו בני"ב בשר כלל, ולא ירד השלו אלא להכחיש טענת דתן ואבירם, וזה חשיב שבקשו שלא כהוגן, דבאמת לא היה צורך בו. ועפ"ז יש מקום לומר דלא ירד להם השלו אלא באותו ערב, דדי היה בפעם זו לסתור כל טענות דתן ואבירם, ושוב לא ירד להם יותר, עד השנה השניה שבו האספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה וישובו ויבכו גם בני"ב ויאמרו מי יאכילנו בשר, ואז היה חרון אף ה' בהם. אמנם כיון שהתחיל השלו לרדת שוב לא פסק מהם כל הארבעים שנה, וכנת"ל. ומהטעם הזה לא נזכר בפ' בשלח ענין השלו, אלא בפסוק אחד בקצרה, 'וַיְהִי בְעֶרְבֹ וַתַּעַל הַשְּׁלֹ וַתִּכַּס אֶת הַמַּחֲנֶה', משום שירד רק באותו ערב, ותו לא.